

TÜRKMERKEZLİ YAKLAŞIMDAN AVRUPAMERKEZLİ YAKLAŞIMA GEÇİŞTE HÜMANİZMA

Şenol DURGUN*

Özet

Makale; Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan yeni devletin siyasi ve hukuki alanda yapmış olduğu düzenlemelerinin içeriğinin doldurulması konusundaki sorun üzerine odaklanmaktadır. Modernleşme sürecinde Batılı tarzda bir reform anlayışı genel doğru olarak kabul edilse de, Batı'nın hangi tarzının reformlar için alınması gerektiği tartışma konusuydu. Bu tartışmalar sadece entellektüel temelde olan tartışmalar değildi. Aynı zamanda siyasal kadro içinde de olan tartışmalardı. Osmanlı'nın son döneminde başlayan Batılılaşma tartışmaları Cumhuriyet'in kuruluşu ile devam etmiş ve 1930'lı yıllara gelindiğinde, Batı'nın asimilasyonu endişesiyle eleştirilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine Atatürk'ün öncülüğünde Avrupamerkezci yaklaşımdan uzaklaşarak Türkmerkezli yaklaşıma yönelinmişti. Atatürk'ün vefatına kadar süren bu yaklaşım, Atatürk sonrası, yani İnönü döneminde terk edilerek tekrar hümanist anlayış doğrultusunda Avrupamerkezli yaklaşıma geçmişti. Ancak Batılılaşma hareketlerinin başlangıcından beri var olan "Nasıl bir Batılılaşma?" tartışması gibi, hümanist anlayış doğrultusundaki Avrupamerkezci yaklaşımda da benzer tartışmalar yaşanmıştı. Böylece bu tartışmalar farklı hümanist anlayışlar ortaya çıkarmıştı. Dolayısıyla makale bir dönem hem siyasal ve eğitim alanında hem de entellektüel sahada baskın tartışma konusu olan hümanizma üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizma, Türkmerkezli, Avrupamerkezli, Klasik Batı Evreni, Klasik Türk Evreni

HUMANISM: THE TRANSITION FROM TURKISHCENTERED APPROACH TO EUROCENTRIC APPROACH

Abstract

The article focuses upon the issues related to fulfilling the contents of those political and legal orders put into effect by the new state established after the Independence War. Even though it was generally accepted a westernist approach in the modernization process, the dispute was over what manner of the West to be preferred. It was not only the focus of the intellectuals, but also of the political elites. The dispute over Westernization, which had started in the last period of Ottoman State, continued by the establishment of the Republic and had an increase in the 1930s with a concern on the consequences of possible assimilation. Upon that concern, there was a shift from the

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi Bölümü, sendurgun@gmail.com

Eurocentered approach to a Turkishcentered approach in the leadership of Atatürk. This change of approach had continued until the death of Atatürk. By the rule of İnönü, a retrospective move to Eurocentered approach with hümanist perspective took place. As seen in the arguments over Eurocenterism, this time a dispute rose over what humanites perspectives to be adopted. The article concentrates on humanism that was the dominant subject not only in the political, educational spheres but also intellectual discourse in this periodof time.

Key Words: *Humanism, Turkishcentered Approach, Eurocentered Approach, Classic Western Universe, Classic Turkish Universe*

Giriş

1930 öncesinin ve sonrasının Türkiye'si kültürel bağlamda iki ayrı dünya gibi görünmektedir. Bu zamana kadar Batı'dan yapılan aktarmacı anlayışın Türk insanının kimliğini oluşturmada olumsuz etkileri olduğu iddia edilerek yerine "millî" bir bakış getirilmeye çalışılmıştı. Bu durumun en iyi göstergesi 1932'de yapılan Türk Tarih Kongresi'ne hâkim olan anlayıştı. Kongrenin ana yönelimi o güne kadar Tanzimat sonrası giderek güç kazanan ve II. Meşrutiyet'le birlikte tüm eğitim sistemini kuşatan "Aydınlanmacı" tarih anlayışını sorgulamaktı. Zira bu zamana kadar ki tarih anlayışı, Avrupa'nın üstün bir uygarlık olduğunu anlatan bir bakış açısına sahipti. Birinci Tarih Kongresi'nin ana sorumlusu olan Yusuf Akçura'nın kongre bildirisi de Avrupa merkezli tarih anlayışına "reddiye" üzerineydi. Yusuf Akçura kongrede zamanın tarih kitaplarındaki bakış açısını belirleyen Ali Reşad'ın anlayışını aşırı Avrupa merkezli oluşu nedeniyle sert bir şekilde eleştirerek, tarih öğretimi adına hazırlanan mevcut kitapların sömürgecilik ve emperyalizmi göz ardı ettiğini ileri sürüyordu. 1930'lu yıllarda yeni eğilime bağlı olarak, tarih ders kitaplarında kronolojik olarak çok daha gerilere gidilerek ve Avrupa tarihine sınırlı ölçüde yer verilerek yeniden düzenlenmeler yapılmaya çalışılmıştı. Diğer bir ifadeyle, Ali Reşad'ın temsil ettiği liberal ulusçuluğu savunan Avrupa merkezli "Aydınlanmacı" tarih anlayışı bir kenara bırakılmış, tarih binlerce yıl geriye, tarih öncesine çekilmiş, İslam ve İslam medeniyetleri dışlanarak Orta Asya kökenli Türk merkezli bir tarih-kültür anlayışı öne çıkarılmıştı.

Bu amaçla Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi gibi çeşitli kurumlar kurulmuştu. Böylece Türklere özgü bir dizi vasfın olduğu belirginleştirilecek ve Türk milletinin dünya milletleri arasında seçkin bir konumu olduğu gösterebilecekti. Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Tezi bu amaç için ileri sürülmüştü. Türk Tarih Tezine göre, yüksek kültürü kuran ve bütün dünyaya yayanlar Türklerdi. Aynı şekilde Türk Dil Tezi de Türk milletinin yarattığı kültür eserlerini ve bu eserlere bağlı fikir sistemlerini Asya'dan sonra Avrupa'ya, Amerika'ya bütün dünyaya Türkçe ile götürüldüğü tezini işliyordu. İlk kültürü yaratan Orta Asyalı halk, ilk kültür dilini de işlemişti. Orta Asya'dan kopup dünyanın dört bir tarafına ve beş kıtaya yayılan göçlerden bazıları bu kültür dilini bütün hazinesiyyle birlikte götürmüştü. Bu nedenle bu yüksek kültürün kurucusu ve taşıyıcısı olan Türkçe, insanlık tarihi içinde incelenmesi ve bilinmesi gereken bir dildi. Bu bakış açısı doğrultusunda harf devrimi sonrası dil devrimi gündeme geldi. Böylece Güneş-Dil Teorisi ile Türk dili, dönemin hâkim anlayışı doğrul-

tusunda ilk hamlede hem “İslami” kaygılardan kurtulmuş, hem de diğer bağımsız diller arasında saygın bir konum elde etmiş oluyordu. Türkçedekilerle aynı anlamı taşıyan birçok sözcüğün diğer dillerde de bulunması, değişik yörelerdeki şehir ve nehir gibi coğrafi isimlerin sözcük oluşumu açısından Türkçe ile uyumluluğu iddiası, bunun kanıtı olarak sunuluyordu. Ancak bu durumun öncelikle bilimsel olarak ortaya konması ve objektif bir gerçeklik olduğu gösterilmeliydi. Bu amaçla kurulan Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’de bu çalışmaları yapmakla görevlendirilmişti. Fakültenin yapacağı çalışmalarla Batı kültürü ve düşüncesinin temelinde Anadolu medeniyeti, Türklerin bulunduğu tüm dünyaya açıklanmaya çalışılacaktı. 1930’lu yıllarda Avrupa merkezli yaklaşımdan Türk merkezli bir tarih, kültür, dil okuması anlayışına geçiş çalışmaları, 1930’lu yılların sonlarına doğru yerini hümanizma odaklı yine Avrupa merkezli, “evrenselci” bir bakışa bırakmaya başladı. 1930 öncesi ve sonrasının iki ayrı dünyası gibi, 1938 yılı öncesi ve sonrası da benzer bir durum sergiliyordu. Daha önce Yusuf Akçura’nın eleştiri konusu yaptığı “Batılılaşmacı anlayış”, hümanist çalışmalar yoluyla tekrar öne çıkarılmıştı. Bu makale, geleneksel imparatorluk mirasını yüklenen ve aydınlanma yolunda önemli bir gecikme yaşadığı düşünülen Türkiye’nin, yaşanan gecikmenin hızlı ve sağlıklı bir şekilde aşılmasını sağlamak için Avrupa’da çok etkili olan Rönesans ve Aydınlanmacı anlayışın müsebbibi olarak görülen hümanist anlayışın ülkemizdeki gelişimini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1. HÜMANİZMA VE HÜMANİST ANLAYIŞIN ORTAYA ÇIKIŞI

İlk defa 1808’de bir Alman bilgin tarafından ortaya atılmış olan hümanizma kavramı, şekil ve tarihsel kullanım bakımından Batı kökenli bir kavramdır. Kavramın ortaya çıkışından önce kullanılan terim “hümanist çalışmalar” olup, hümanistlerin büyük ölçüde onayladıkları bir dizi akademik konuyu anlatmak için kullanılıyordu. Yani başlangıçta Latince eğitim veren okullarda ve üniversitelerin beşeri bilimler fakültelerinde; dilbilgisi, retorik, şiir, tarih ve ahlak felsefesi gibi akademik konularda ders anlatan öğretmenleri adlandırmak amacıyla kullanılan “hümanizma”, ne insan bilgisinin toplamını ne de kuramsal olarak bir üniversiteden lisans ve lisansüstü diploması alan herkesin okuduğu geleneksel yedi “beşeri bilim”in hepsini (dilbilgisi, retorik ve diyalektik ile aritmetik, geometri, astronomi ve müzik) içermeye dayandı (Nauert, 2011:11-12). Nitekim 14. ve 15. Yüzyıllarda hümanizma deyince ilk akla gelen şey, önce İtalya’da belirerek kısa bir zaman içinde hemen hemen tüm Avrupa’ya yayılan, klasik Yunan-Latin kültürüne dayalı ve bu kültürün öz değerlerini günün koşulları içinde yeniden yaşatmayı amaç edinen kültür akımıdır. Rönesans’ın ortaya çıkışında büyük etkisi olan bu kültür akımı, bir filoloji hareketi görünümünde olmakla beraber, öncelikle klasik kültürü temsil eden metinleri araştırmak, klasik kültürün insan ve evren anlayışından esinlenerek ortaçağa göre yeni bir insan anlayışını inşa etmeyi amaçlayan bir düşünce hareketi olmuştur. Bu çerçevede hümanizma, genel olarak, insanda merkezini bulan ve insanla bütünleşen bir yaşam ve evren anlayışı olarak tanımlanmıştır (Sezen, 2005:29). “Humanismus” ruhunu belirleyen ana öğe, eski Yunan ve Roma örnekleri üzerinden, “insanlık” değerlerine yönelinmesi, izlenmesi ve geliştirilmesidir. İnsan ülküsünü dile getiren humanitas terimi (Latince humanista), 15. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde kullanıma girmişti (Zekiyan, 2005:15).

Kavramın bu şekilde ortaya çıkışı, görüldüğü üzere Avrupa'daki tarihsel süreçle ilgilidir. Bilindiği gibi Avrupa'da Antikçağ Uygarlığının yıkılmasını bin yıllık karanlık bir dönem izlemiştir. Ne var ki sonunda, ticaret ve kent yaşamındaki canlanma, antikçağ kültürünün yeniden keşfi, seküler ve hatta din karşıtı bir anlayışın gelişimine sebep olmuştur. Daha sonra modern bir yaşam felsefesini oluşturan bu anlayış, bireyi ve dünyevi yaşamı öne çıkarmıştır. Ancak bu anlayış doğal olarak Hıristiyanlık inancıyla bağdaşmıyordu. Hümanizma olarak adlandırılmaya başlanan bu dünyevi yaşam felsefesi, yeni bir uygarlığın doğuşunun (Rönesans) işaretini vermektedir. Bu anlayışa göre yetişenler daha sonra kapitalizm öncesi yapıları kırarak, feodal Avrupa'nın toplumsal ve ekonomik sınırlamalarını kaldırarak, ruhban sınıfının etkisini azalttılar ve siyaset üzerindeki etik sınırlamaları bir yana atarak, seküler modern devletin temellerini attılar. Kısacası, ortaçağı sona erdirerek, modern dünyaya adım attılar (Nauert, 2011:2). Ortaya çıkan bu dönem de Rönesans olarak adlandırıldı.

Rönesans, bir akılcılık çağıdır. Akıl etkinliğinin özerkleşmesi, dinsel ve toplumsal etki ve geleneklerden bağımsızlaşması, bu çağın ana ilkesi olmuştur. Seküler temelli bu gelişmelere rağmen, hümanizmayı dine karşı yönelen doğrudan bir hareket olarak tanımlamak da doğru değildir. Daha ziyade hümanizma; din adına insanı küçülten ve dünyayı hor gören zihniyetlere karşı çıkan, her türlü bağnazlığın karşısına dikilen bir hareket olarak nitelenebilir (Zekiyan, 2005:50). Ancak bu özellikler, yani her türlü sınır ve koşuldan kendini soyutlama arayışı, sonraki süreçte bir geleneğe bağlanma sorununu ortaya çıkarmıştır. İşte ilk hümanistler bu sorunu antik kültürle temas yoluyla aşmaya çalışmışlardır. Her türlü sınırlamalardan kurtulmak için ilk çağ kültürüyle ilgilenme sadece toplumsal alanda değil, eğitim alanında özellikle yükseköğretimin, üniversitelerin yapısını da etkilemiştir. Bazı üniversitelerin kilisenin kontrolü dışında kent yönetimi kurumlarına bağlanması, bu durumun İtalyan hükümdarları tarafından desteklenmesi ve antikçağ yazılı eserlerinin yol gösterici olarak kullanılması, laikleşme sürecini hızlandırmıştır. Bu eğilimle birlikte antik edebiyata giderek büyük bir ilgi artmış, kaybolmuş eserler bulunarak, çevirileri yapıp yeniden yorumlanmıştı (Hacıbrahimoglu, 2012:14).

Daha sonra Rönesans'ın devamı olarak Aydınlanma ya da Aydınlanma kültürü görülmektedir. Aydınlanma dönemi Rönesans'ın meydana getirdiği oluşumlara bağlanmakla birlikte, esasen ileriye, geleceğe yönelik bir harekettir. Aydınlanma çağı ile sadece ortaçağın feodal ve teokratik toplum düzeninin yıkılışı değil, yeni bir toplumun kurulması da söz konusudur (Zekiyan, 2005:42). Aydınlanma ile insan yaşamında akla güvenen, dinsel inancı ve geleneksel değerleri tartışmacı bir anlayış içinde ele alan ve insanın gelişimine inanan bir anlayış oluşmuştur.

Hümanizmanın Avrupa tarihindeki gerçek işlevi, "Hümanizma" denilen yeni bir felsefi akım ortaya koymak değildi. Burada hümanizma, her türlü geleneksel inancı geçersiz kılan entelektüel bir çözücü rolü oynamıştı. Hümanistler skolastik düşünürlerle teologların tartıştıkları konulara daha iyi yanıtlar vermeye kalkışmamışlardır. Onların yaklaşımı, eski meselelerin ya da anlayışların ortaya çıkan yeni dönemde tartışılmaya değer olmadığını ve bu konuların insan zekasının kapsamı dışında kaldığını öne sürmektir. Hümanistler felsefeye değil, bilgi

ve bilgeliğin kaynağı olarak antikçağa yönelerek, onu öne çıkarmaya çalıştılar. Bu amaçla antikçağ uygarlığının, kültürel, felsefi, dini, hatta sanatsal tüm hazinelerini yeni bir anlayışın gelişimi için gerekli gördüler (Nauert, 2011:270). Kısaca insanı merkeze aldıklarından metafiziğe pek ilgi göstermediler.

Gerçekten de bu dönemde ortaçağ skolastiğinin insanı unutan, yeryüzü devletini yok sayarak Tanrı devletini kurmaya çalışan ideolojisine karşı sosyo-ekonomik değişimlerden etkilenerek oluşan yeni anlayış doğrultusunda insana verilen bir değer vardı. Bu yeni anlayışta insan evrendeki her şeyin ölçüsüyüdü. Böylece klasik ve genel kabul görmüş anlamıyla hümanizma, insanın dünyayı anlama, dolayısıyla değiştirme gücüne sarsılmaz inancı tanımlayan bir akım oldu. Her şeyin insanla kuşatılması ve insanla sınırlandırılması, merkeze insanın konulması, ölçünün insan olması, insanın da sınırlarının aşılmaması, aşkınlığın reddedilmesi, insandan üstün bir şey kabul edilmemesi, akılcılıkla izdivaç, bazen tabiatçılığa sığınma, bütün bunlar hümanizmanın özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Sezen, 2005:35). Özetle hümanizma; Ortaçağda yaşama egemen olduğu varsayılan aşkın değerler yerine insan doğasının ve dünya odaklı amaçların yüceltilmesi olarak tanımlanarak, toplum yaşamının bütün kesimlerini ilgilendiren, bütün kesimleri için az çok yeni bir yön çizen çok geniş kapsamlı bir kültür hareketi olmuştur. Öyle ki hümanist anlayış doğrultusunda üniversitelerden sosyete salonlarına, sanat atölyelerinden siyaset toplantılarına kadar, toplumun günlük yaşantısına giren yeni görüş ve düşünceler yoluyla, yeni bir insan tipi yaratılmaya çalışılmıştı. Hümanizm kültürünün bu niteliği, okul programlarının yeniden gözden geçirildiği, yeni baştan çizildiği en somut düzeylere kadar kendini göstermişti (Zekiyan, 2005:53). Özellikle eğitim alanındaki çalışmalar, daha sonra hümanist anlayışa ulaşma yolunda vazgeçilmez bir araç olarak görülmüştü.

Hümanist akımın oluşumunda İtalya'nın öncü rolü oynaması; Batı'nın bu coğrafyasındaki kent devletlerinin elinde bulundurduğu ticari sermayenin etkinliği ve bireyci anlayışın belirgin olarak ortaya çıkmasının bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle, İtalya'nın bireyselleşmede diğer Avrupa ülkelerine oranla ileri bir düzeye erişmesi, hümanist yönelimlerde öncü bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Oluşmaya başlayan bu bireyci tavır dinden bağımsız bir düşünce geliştirmenin de başlıca koşullarını oluşturmuş ve kent devletlerinin ortaçağ anlayışından kurtulmasını sağlayan önemli bir etki yaratmıştır. Özellikle Floransa, hümanist davranışın belirgin olarak görüldüğü en önemli bölge olmuştur (Hacıbrahimoglu, 2012:12).

İtalya'da ortaya çıkan hümanist anlayış, burada kalmayıp kıtanın diğer ülkelerine de yayılmış ve Avrupa'nın değişik ülkelerinde bir hümanizm kültürünün oluşmasına yol açmıştı. Ancak bu ülkeler arasında Alman hümanizminin ayrı bir yeri vardır. Alman hümanizmi, ilham kaynağı olan İtalyan hümanizminden farklı bir çizgi izlemiştir. Onu İtalyan hümanizminden ayıran iki ana özellik söz konusudur. İlki Alman hümanizmi, daha pratik, daha eğitsel, daha filolojik bir nitelik taşımakta, yani Alman hümanizmi; güzelliğin, estetik biçim ve kuralların araştırmasından çok, ideanın dil ve yazı ifadelerine yönelmiştir. İkincisi ise, din sorunudur. İtalyanlara oranla din sorunu, özellikle dinde reform gerekliliği, Alman hümanistlerinin dikkatini daha çok çekmiş ve Alman hümanistlerinin başta gelen özellikler-

inden birini oluşturmuştur (Zekiyan, 2005:53). Nitekim 16. yüzyılın büyük reform hareketleri Martin Luther'in öncülüğünde Almanya'da başlamıştı.

Daha sonra 19. yüzyılda Alman romantizminin etkisi altında, idealist felsefenin bir uzantısı ve Yunan-Alman hümanizmasının bir birleşimi olarak Neo Hümanizma kavramı belirecekti. Neo Hümanizmanın Rönesans Hümanizmasından farkı, Yunan kültürüne daha yakından bir ilgi duyması, antropolojik biçimde ilerleyen bir edebiyat ile sanat anlayışını kurgulaması ve Herder kaynaklığında yeni bir dil ile tarih anlayışına dayanmasıydı. Bu farklılık, farklı bir Alman aydınlanması anlayışını ortaya çıkarmıştı. Nitekim Alman aydınlanması antik dönemin insan aklına güvenmek yerine, ulusçu bir çerçeve içinde gelişerek Alman ulusunun gücüne ve dehasına yaslanmıştı (Hacıbrahimoglu, 2012:19).

1930'larda L. Helbing'in öncülüğünde aynı hümanizm içerisinde klasik geleneğe bağlanan Üçüncü Hümanizmden söz edilmeye başlansa da, bu hareket pozitivizm ve maddecilik gibi yaygınlaşmış dünya görüşlerinin etkisi altında zayıflamış bulunan klasik geleneğe yeniden dönüşü amaçlayan bir harekettir. Üçüncü Hümanizma olarak adlandırılan bu hareket esasında Neo-Hümanizm'den esinlenen ve onu canlandırmayı amaçlayan bir harekettir (Zekiyan, 2005:56). Sonuç olarak modern Batı düşüncesinin gelişiminde ve ülkemizin modernleşme sürecinde önemli bir tesir yaratan hümanist anlayış ya da hümanizma, bugün bir anlamda aşılıysa da hâlâ Batı kültüründe ve modernleşme gayretleri devam eden ülkelerde etkili olmayı sürdürmektedir.

2. HÜMANİST ANLAYIŞIN ÜLKEMİZDEKİ DURUMU

"İnsancıl" sıfatlarının karşılığı olarak kullanılan "humanismus" kavramı, Türkçe "insani", insana ait, insanla ilgili, hatta bazen insana ilişkin bir veriyi, bir özelliği, bir olguyu gösteren ve genel olarak merkezini insanın oluşturduğu bir dünya görüşü veya bir düşünce yöneliminin ifadesi olarak kullanılmaktadır (Zekiyan, 2005:35). Genellikle hümanizm Türk tarihinde, Batı, Batılılık kavramları içinde ele alındığından, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminden itibaren tartışma konusu olmuştur. Klasik anlamıyla hümanizmanın dinden bağımsız bir kültür kurmayı, insanı eğitim yoluyla yetkinleştirmeyi, insanla ve doğayla ilgili yeni bir anlayış yaratmayı amaç edinmesine benzer şekilde, Osmanlı'nın son döneminden itibaren başlatılan Batılılaşma yönündeki reform çalışmaları, hümanist anlayış doğrultusunda Cumhuriyetle birlikte giderek güçlenmiş ve Cumhuriyet yöneticilerinin laiklik uygulamalarıyla zirve yapmıştı. Özellikle egemenliğin dinsel kökenli kurumlardan alınarak topluma devredilmesi yönündeki uğraşlar, aynı zamanda geleneğe ve dine dayalı kültürel bağların yerini beşeri bir unsura, insana dayalı bir kültürel anlayışa bırakılması demektir. Ancak reformlar sürecinde Batı'yı Batı yapan insana dayalı değerler ve kurumları elde etme yönündeki çabalar kendiliğinden bir gelişme süreci ile değil de, bir tür aşılama yöntemiyle topluma üstten aşağıya doğru verilmeye çalışılmıştı.

Hümanist çalışmaların ivme kazandığı dönem, özellikle 19.yüzyıl olup, bu yıllar Osmanlı Devleti'nin Batı'yla temasının yoğunlaştığı, dolayısıyla çeviri etkinliğinin hız kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde eski Yunan Edebiyatı'ndan çeviril-

er artmaya başlamıştı. Çeviri çalışmaları, özellikle de Batı Klasikleri'nin Türkçeye aktarılması uğraşı, Batılılaşma taraftarlarının ideolojik tercihi olarak ortaya çıkmış, Tanzimat Dönemi edebiyat çevrelerinde önemli bir tartışma konusu olmuştu. Ahmet Mithat Osmanlı-Türk tarihinde hümanizmayı felsefi olarak ele alan ilk düşünür olarak, Batı Klasikleri'nin mutlaka çevrilmesi gerektiğini ifade etmişti. Ahmet Mithat'ın çalışmalarının ardından hümanizmaya ilgi Halit Ziya Uşaklıgil'le devam etmiş ve Halit Ziya Darülfünun'da "Yunan Edebiyatı Tarihi" dersleri vermiş, Sokrates'den de bahseden ilk kişi olmuştu (Hacıbrahimoglu, 2012:50-51). Bu gelişmelere rağmen, yine de dönem içinde Yunan ve Latin Kültürü'ne sistematik bir ilgiden ziyade bireysel ilgilerden söz etmek mümkündür. Ahmet Mithat ve Halit Ziya Uşaklıgil'den sonra bu alanla ilgili çalışmalar, Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'yla devam etmiş ve konuyla ilgili Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin çalışmaları önemli bir ilerleme sağlamıştı. Nitekim Yahya Kemal ile Yakup Kadri, Akdenizlilik bilinciyle şekillenen Anadolu ve halkçı bir akım olarak Nev-Yunanilik akımını ileri sürmüşlerdi (Yıldırım, 2013:747).

Bu akımın temel amaçlarından biri de, Roma'nın temelindeki Yunan Uygarlığı ile Anadolu Türklüğü'nün uygarlık bağlantısını kurmaktı. Onlara göre, her ne kadar modern edebiyatımız Batılılaşma ile birlikte Avrupa'ya dönmüş olsa da, ilgi konusu yaptığı Fransızların son şiiri ve son nesriydi. Oysa ulaşılmaya çalışılan uygarlık için bu durum yeterli olamazdı. Bunun için bütün Avrupa'yı anlamak önemliydi. Bu amaçla işe önce Batı medeniyetinin kökenini oluşturan Yunanlılardan başlamak gerektiği anlayışı hâkim olmuştu. Ayrıca bu medeniyete yabancı olmadığımız, çünkü coğrafi, kısmen de kültürel olarak onun devamı olduğumuz görüşüne sahiptiler. Onlara göre, bu bilincin kaybolmasına din mani olmuştu. Dolayısıyla mani olan unsurun tasfiye edilmesiyle, uygarlık yolunda mesafe alabilmek için (Fransızların ve Avrupalıların kaynağı da olan) Yunanlılara dönmek zorunluymuştu. Çünkü Yahya Kemal ve Yakup Kadri, Batı medeniyetini herhangi bir ırkın ya da dinin tekelinde değil, bütün insanlığın ortak malı olarak görmekteydiler ve bu medeniyetin kökenlerine inerek onlarla irtibat kurmanın gelişmenin yolunu açacağına inanıyorlardı. Onlara göre, Nev-Yunanilik akımıyla Avrupa medeniyetini tam olarak kavramak ve Yunan ve Latin edebiyatını örnek alarak sağlam bir dil ve edebiyat zevki kurmak mümkün olacaktı. Nitekim Yahya Kemal, "Beyaz Lisan" olarak tanımladığı bu yeni edebiyatı, eski Yunan ve Roma metinlerinde bulduğunu, bu yöntemle Türkçe'de de sağlam bir dil oluşturabileceğine inanarak çalışmalar yapmıştı (Hacıbrahimoglu, 2012:53-54).

Bununla beraber Türkçülük ve İslamcılık gibi iki baskın akımın önemli bir etkinlik gösterdiği 20. yüzyılın başında, Yahya Kemal ve Yakup Kadri'de ifadesini bulan Yunan ve Latin eserlerine yönelme ve o kültürü Anadolu kültürünün beşiği sayma anlayışı, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ütopya gibiydi. Diğer bir ifadeyle, Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin yaratmaya çalıştığı akım, Osmanlı'nın son döneminde artan tepkiler sonucu fazla yeşeremedi. Yine de hümanist anlayış dönemin aydınlarının dikkatinden kaçmamıştı. Nitekim ünlü düşünür Ziya Gökalp, hümanist anlayışı bir bütün olarak kabul etmemesine rağmen, klasik Yunan-Roma evreninin daha iyi bir öğretim sisteminin kurulabilmesi için incelemeye değer bulmuştu (Sinanoğlu, 1988:92).

Benzer şekilde Ömer Seyfettin ve Celal Sahir’de bu yeni edebi hareketi başlangıçta hiç hoş karşılamamışlardı. Ömer Seyfettin bir süre sonra bu yaklaşımından vaz geçerek, 1919’da yayınladığı “Garp Edebiyatı ve Yunan Klasikleri” adlı yazısında, yeni bir toplum ve edebiyat yaratma yolunda Batı sanatının disiplinine bağlı olmak gerektiğini belirterek, bunun sırrının Yunan ve Latin klasiklerinde bulunduğunu, bu amaçla da bu kültürün klasiklerinin temelini oluşturan Homeros’u ve İlyada’yı çevirdiğini, Odyssea’yı da çevireceğini ifade etmiştir (Özçelebi, 2008:1238).

Genelde Osmanlı’nın çöküş sürecindeki aydınlarının kafası karışıkta. Ömer Seyfettin’deki kafa karışıklığının bir benzeri, aksi yönde daha sonra Yahya Kemal’de yaşanmıştı. Nev-Yunanilik akımının kurucularından olan Yahya Kemal sonraki yıllarda bu düşüncelerinden vazgeçerek yüzünü Osmanlı’ya çevirmişti. Ancak Yahya Kemal’deki bu değişim, Nev-Yunanilik akımının diğer kurucusu olan Yakup Kadri’de görülmeyecekti. Yakup Kadri, Batı’nın gelişmiş bir uygarlık haline gelmesinde Yunan ve Latin metinleriyle ilişkiye geçilmiş olunmasını güçlü bir etken olarak görmeye devam ederek, Nev-Yunanilik fikrini Cumhuriyet döneminde aralıklarla dahi olsa savunmaya devam etmişti (Hacıibrahimoğlu, 2012:61).

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE HÜMANİZMA

Modernleşme süreci ile birlikte idealize edilmiş olan Batı uygarlığına erişmek için Batılı değerlerin ülkeye taşınması, zihinsel bir dönüşümün sağlanabilmesi için hâkim olan İslam uygarlığı ruhunun tasfiye edilmesini zorunlu kılmıştır. Geleneksel değerlerin tasfiyesi ve Batılı değerlerin ülkeye taşınması hümanist anlayışın ne zaman başladığı noktasında farklı yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Genel olarak bu tartışmalar üç farklı bağlam içinde belirmiştir. İlk yaklaşım, Batılılaşma hareketi ile başlatılmaktadır ve Batılılaşma hareketini hümanist çalışmaların başlangıcı olarak görmektedir. Bu yaklaşım, geleneksel ve dini anlayıştan uzaklaşmayı, Batıcı “akılcı” ve “insani” değerlerin benimsenmesini öngörmüştür. Her ne kadar Batılılaşma hareketleri, Osmanlı’nın son döneminde başlayarak Cumhuriyetle devam etmiş olsa da, özellikle erken Cumhuriyet döneminde yapılan reformlar, isimlendirme olarak hümanizma üzerinden değil, yoğunlukla Batılılaşma kavramı üzerinden ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, “Emperyalist Batı” kavramı, reformlar süreciyle birlikte yerini, antik dönemin akla dayalı ilerlemeci ruhunu anlatan “Çağdaş Uygarlık” ve “Batı” kavramına bırakmıştır.

Bu yaklaşım içerisinde insanlığın manevi gelişimine katkıda bulunabilecek bir zihin şekillenmesine götürecek olan tek yolun, bizzat bu evrim sürecini harekete geçirmiş olan Batı Uygarlığı olduğu düşünülmektedir. Batı dünyası, insanlığın madde ve manevi ilerleyişinin gerçekleştiği bir uygarlık alanı olmuştur. Buna karşılık, Batılı olmayan birçok uygarlık olumsuz nitelikleri ile tanımlanmakta ve bu olumsuz niteliklerin başında ise zihin donukluğu gelmektedir. Bunun nedeni olarak, uygarlıkların temelinde değiştirilmemek üzere saptanmış olan manevi ve ahlaki değerler sistemi gösterilmektedir (Sezen, 2005:275). Hümanist anlayışın özellikleri olan akılcı ve insancı değerlerin ülkeye Atatürk devrimleri ile girişi nedeniyle Batılılaşmanın Atatürk döneminde gerçekleştiği ile ilgili değerlendirmeler de vardır.

Batılılaşma ile Batı ve onun kökü olan antik evrenin değerlerinin öğrenilebi-

leceğine ve topluma yerleştirilebileceğine olan inanç, Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki çeviri etkinliğinde karşılık bulmuştur. Özellikle Nurullah Ataç ve Nüzhet Haşım Sinanoğlu gibi entelektüellerin Türkiye'de klasik eğitim verilmesi konusunda ısrarcı tutumları bu durumun bir ifadesi olarak sunulmaktadır (Ergül, 2014:4). 1930'ların ilk yarısındaki çeviri etkinlikleri oldukça azdır ve bu çevirilerden bir kaçını yayınlayan Nurullah Ataç'ın çabaları devlet politikası halini almamış, yalnızca bireysel istemler olarak ortaya çıkmıştır.

Diğer bir yaklaşım ise, Cumhuriyet döneminde dini anlayışın radikal bir şekilde siyasetten uzaklaştırılmasını sağlayan ve hatta dinsel etkinin radikal bir şekilde sadece siyasal alandan değil, toplumsal alandan da tamamen soyutlanmasını içeren laiklik uygulamaları ile başlatılmaktadır. Yani mistik ya da dogmatik değerlerin radikal bir şekilde reddine dönük icraatlar, hümanist anlayışın başlangıcı olarak görülmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan başlayarak "laik-akılcı" anlayışın yurttaşlık ilişkilerini belirleyen bir aidiyet olarak kurgulanması, hümanist anlayışa açılma olarak değerlendirilmektedir. Siyasal-toplumsal yaşamda insan aklının temel yapıtaşı olarak görülmesi, toplum organizasyonunun doğrudan bu yapıtaşı üzerine oturtulması, yani insan aklının dogmatik ve mistik unsurlarından ayrıştırılması çabalarının ifadesi olan laiklik uygulamaları, Türk toplumunun çözmek durumunda olduğu kültür sorununu çözebilecek tek araç olarak görülmüş, bu da hümanist çalışmaların başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, bu zamana kadar Batılılaşma çabalarının gereği olarak doğa bilimlerine ve matematik bilimlerine geniş yer veren eğitim sistemi, eski zihniyetin köklerini sökmeyi başaramamıştır. Oysa Türk toplumunun geleceği, Batılı değerleri daha radikal tedbirlerle, yani laiklik uygulamaları ile ülkenin toplumsal ve kültürel yaşamında egemen kılmaya mümkün olacağına, böylece hümanist anlayışın ülkeye girişinin sağlanmış olacağına inanılıyordu. Bu şekilde, Tek Parti dönemi içerisindeki laiklik uygulamaları, hümanist anlayışın ülkeye yerleştirilmesi çalışmaları olarak değerlendirilmektedir. Bu gerekçelerle erken Cumhuriyet dönemi uygulamalarında, o dönem aydınlarının düşüncelerinde dine karşı ciddi bir tepki izlenmiş ve dinin toplumsal yaşamı belirleyen bir unsur olması istenmemiştir.

Dönemin laiklik uygulamaları ile doğunun mistik ya da dogmatik, akılcı olmayan zihin yapısından kaynaklanan değerler sisteminin, köktenci bir tavırla reddedildiği, akılcı ve insancı temellere dayanan değerler sisteminin kabul edildiği anlayışı vardı. Bu düzenleme ile yalnızca Ortaçağ zihniyetinin ve bu zihniyetin ürünlerinin, yani toplumsal düzeninin, teokratik rejimin reddi değil, geleneklere baskın olan İslam ruhunun gelişmesine elverişli ortamı yaratan manevi evreninin, edebiyatının, sanatının ve kadercî müziğinin bir yana bırakılmasının da (Sinanoğlu, 1988:73) sağlanacağına inanılmıştır. Buna göre nasıl ki Rönesans, antik Yunan ve Latin kaynaklarına, Batı medeniyetinin köklerine inişi ifade etmişse, Cumhuriyet dönemi laiklik uygulamaları da Batılılaşmayı aynı kaynaklara gitme arayışı olarak görmüş ve çağdaş uygarlık seviyesine erişmeyi amaç edinen bir devlet için bu elzem bir durum olarak görülmüştür. Nurullah Ataç'ın ifadesiyle, "Yunanca ve Latince'ye", yani köklere gitmezsek, Batı uygarlığına girmiş olmayız" (Akyıldız, 2007:474-475-Yıldırım, 2013:748). Ancak devrimin aydınları açısından bu dönemdeki hümanizma algısı, ulusçu sınır-

ların dışına taşmayan bir hümanizmaydı. Dönem açısından en önemli olgu; medenileşmenin önündeki en büyük engeller olarak görülen Osmanlı-İslam Kültürü'nden kalan tortuların toplumdaki temizlenmesidir. Çünkü İslam toplumları ya da Batılı olmayan toplumlar, çoğunlukla dinsel temellere dayanan ve eleştiri ruhundan yoksun olarak tanımlanmakta ve bu anlamda geleneksel değerleri yeniden gözden geçirmeye yöneltilebilecek tek güç olarak Batılı değerlerin benimsenmesi görülmekteydi. Bunun gerçekleşebilmesi de laiklik anlayışının ciddi uygulamasına bağlıydı. Dolayısıyla, toplumu dini olandan soyutlamaya katkı sağlayan bir hareket Türk hümanizmi olarak adlandırılmıştır (Sinanoğlu, 1988:99). Nasıl ki Avrupa yenilenme gereksinimini bu tarz uygulamalar ve hümanist düşünce ile temin etmişse, bizimde aynı sonucu benzer uygulamalarla, hümanizmle elde edeceğimize kuşku duyulmuyordu.

Bu düşüncelerden ötürü erken Cumhuriyet döneminde Türkiye insanının akılcı bir zihniyetle buluşturulması çabalarında, eğitim ve yayın politikalarına önemli bir işlev yüklenmiştir. 1928 Alfabe Devrimi ve devrimin ardından 1929 yılında "Ulus Mektepleri" yoluyla başlatılan okuma-yazma seferberliği, insana özgü değerlerin yine insana iade edilmesi yönündeki çabalar olarak değerlendirilmiştir. Eğitimle, yeni Türkiye'nin yeni insanının inşasının tamamlanacağı, bireyin gelenek, din gibi aidiyetler dışında insan aklının belirlediği ilkeler çerçevesinde gelişmesini sağlayıcı bir eğitim anlayışının yerleştirileceği düşünülmüştür (Hacıbrahimoglu, 2012:281). Yapılan bu çalışmalarla antik evrene ait değerlerin Türkiye şartlarında yaratılacağına inanılmıştır.

Bu bakımdan 1930'lar Türkiye'si, Batılılaşma çabalarının radikal bir şekilde uygulamaya geçildiği CHP'nin ilkelerinin yurttaşlara aktarılması uğraşının ivme kazandığı yıllardır. Bu yıllarda, Kemalizm'i tanımlama, anlama uğraşını konu alan kitaplar birbiri ardı sıra yayımlanmış ve Kemalizm'in uygarlıklar içindeki konumlanışı belirlenmeye çalışılmıştır. Doğu ve Batı arasındaki tercih sorunu ve Batılı olmak bu eserlerde tartışılan en önemli konulardır. Burada daha önce de ifade edildiği üzere, Doğu'nun geri kalmışlığı dine, yani İslam'a bağlanmış ve bu durum makûs bir talih olarak görülmemiş, bu konudaki bütün sorunlar eğitimle çözülebileceğine inanılmıştı. Yapılması düşünülen eğitim faaliyetleri, önce resmi eğitim kurumlarındaki faaliyet kapsamında değerlendirilmiş ve daha sonra halk eğitimini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Özellikle Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nde pek çok klasik oyunun sahnelenmesi, ders müfredatlarına klasik metinlerin konulması bunun göstergesiydi. Bu anlamda laisizmle doldurulamayan manevi boşluk, Kemalist anlayıştaki bir milliyetçilik ve klasik sanatlarla doldurulmaya çalışılmıştı (Ergül, 2014:4).

Yapılan çalışmalarda Batı oldukça olumlanırken, doğu ise her şeyiyle eleştirilmekteydi. Yine de bu zamanda Batılı değerleri esas alan çalışmalar uzlaşmacı bir niteliğe sahip olup, sadece Antik Yunan-Latin evreni üzerinden değil, Türk'e ait olan klasik evren üzerinden de öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Yani İslami dönemle unutulduğu düşünülen eski klasik Türk evreni yeniden dikkate alınarak, bugüne kadar geçen zamanın ürünü olan deneyimleri de içine alarak kültürel yönden zenginleştirme çabalarına girişilmiştir. Benimsenen bu uzlaşmacı tavır klasik Batı ve Türk evreni için geçerli görülürken, hiçbir katkı sunamayacağı gerekçesinden

dolayı İslam düşüncesi için geçerli görülmemiştir. Zamanın anlayışına göre İslam evreninde vaktiyle üretilmiş olan bir düşünce, sonrasında zengin bir biçimde yaşama döndürülemedi, ölü olarak kalmıştır. Manevi evrenin özerkliğe kavuşmadığı ahlak alanında özgürlüğün değil, dogmatik kuralların baskın bulunması İslam dünyasında bir evrimin olamayacağına ve Batı dünyası dışında düşüncenin yaşamından değil, düşüncenin ölümünden söz edilebileceği görüşünün hâkim olmasına sebep olmuştur (Sinanoğlu, 1988:149).

1932 yılında ileri sürülen Türk Tarih Tezi ile takip edilen yaklaşım buydu. İslam evreni dışlanmış, klasik Türk evreni esas alınarak klasik Batı evreni ile uzlaştırılmaya ve klasik Türk evreni üzerinden bir uygarlık tercihi öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Yalnız bu zamana kadar, evrensel değerler olarak görülen Batılı değerlere ve Batı'ya olan sarsılmaz inanç, asimile olma endişesinden ötürü giderek itibar kaybına uğramıştı. Buna karşın Batı uygarlığını bir bütün olarak benimsemek yerine Batılı yöntem ve değerlerden istifade yoluyla, antik Türk düşünce dünyasını da içine katarak bir Türkmerkezli uygarlık anlayışı öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Türk Tarih Tezi gibi Türk Dil Tezi de bu kapsamda başlatılan faaliyetlerdendi. Türk Tarih Tezinde din yerine ulus imgesinin konumlandırılması ile uygarlığın kökü Orta Asya Türklüğüne kadar götürülmüş ve mazinin derinliğinde diğer uluslara uygarlık aktaran bir Türklük anlayışının olduğu sonucuna varmışlardı. Diğer bir deyişle, Türk Tarih Tezinde; Anadolu'nun sahipliği ile Türklerin uygarlıkların kurucusu olduğu iddiasının el ele alınması, klasik antikite öncesine ait bir kültür ve tarihi yaklaşımını canlandırmıştı (Sezen, 2005:286).

Yapılan uygulamalarla bir yandan prehistorik ve protohistorik arkeoloji bölümlerinin yanında, dünyada eşi görülmemiş biçimde Sümeroloji ve Hititoloji gibi bölümler kurularak, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bunlara yer verilmesi bunun göstergesiydi. Yani esasında Anadolu tarihine ışık tutması için kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Yunan ve Latin Dili ve Edebiyatı kürsülerine yer verilmesi, klasik evrene karşı bir ilginin devam ettiğinin işaretiydi. Bu amaçla ileri sürülen Türk Tarih Tezi'nde klasik evrene ilişki sorun, "Yayıma" teorisiyle, yani Türklerin uygarlıkların kökü olduğu ve Yunan ve Latin kültürünü doğuran medeniyetin de Türkler olduğu teziyle çözülmeye ve uzlaşımın sağlanmasına çalışılmıştı. Tez'e göre eski Yunan kültürünün temeli sayılan Miken ve Minos kültürleri, Anadolu'dan gelme kültürler olup, bu kültürlerin esasını Eti ve Proeti kültürleri oluşturmaktaydı (Hacıbrahimoglu, 2012:70). Böylelikle bir yandan Türk Tarih Tezi ile ulusçu bakış doğrultusunda Türklerin yüksek bir uygarlık oluşturduğu tezi ile insanın insan olmasından dolayı değer bulduğu antik Yunan-Latin düşünce mirasıyla ilişki kurulmuş ve bu ilişki erken Cumhuriyet ideolojisi açısından bir sorun olmaktan çıkarılmıştı. Yani bir çelişki gibi görülen klasik Türk evreni ile klasik Yunan-Latin evreni arasındaki ilişki Türklerin uygarlık yaratan birincil unsur olduğu iddiasıyla ortadan kaldırılmış oldu. Diğer bir ifadeyle, Tez ile Türklerin uygarlık yaratıcı niteliği; Yunan uygarlığının Anadolu, Ege-İyon kültürlerinin devamı olarak görülmesi sağlanmış ve Yunan mirasının kabullenilmesinin sorun oluşturması engellenmiş, bununla birlikte bu yaklaşım ulusçuluk ilkesi ile hümanizmanın sorunsuzca bir arada bulunmasına katkı sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın akabinde ulusçu duyguların yoğun olduğu ve Ortodoks Rumların Türkiye'den ayrılmaya zorlandığı bir zamanda, Yunan menşeli hümanizmin yayılması, o dönemde fazlasıyla hissedilen Yunan karşıtlığıyla bağdaşabileceğini düşünmeye pek imkân bırakmasa da, hümanist reformcuların gözü modern Yunanistan'da değil antik Yunan'daydı. Çünkü Antik Yunan coğrafyası, Bizans İmparatorluğu ve modern Türkiye'nin coğrafyaları ile örtüşüyordu. Nitekim 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında devlet yönlendirmesiyle yapılan ve gün ışığına çıkarılan arkeolojik buluntularda, arada bir bağlantının olduğu doğrulanıyordu. Hatta bazı Türk hümanistler, Hititler gibi antik Anadolu kültürleriyle aralarında etnik/ırksal bir ilişki olduğunu savunacak kadar durumu ileri götürmüşlerdi. Bu şekilde hümanizma ile ilgili çalışmalar "bir zamanlar bizim olanı geri almak" şeklinde meşrulaştırılmaya çalışıldı. Böylece gerek devrimin yürütücülerinin tezlerinde, gerek Türk Tarih Tezi'nin kurgulanmasında Batılılığın ulusçulukla hiçbir çelişkisi bulunmamış oluyordu. Köklerini antik evrenden alan akılcı-laik bir zihniyeti ifade eden Batılı anlamdaki akılcılık ile yeni devletin inşası, ulusalcı yaklaşımla birlikte topluma yerleştirilmeye çalışılan temel değer olarak, gelenek, din gibi bağlarının yerine ikame edilmeye çalışılmıştı (Akkaya, 2012:4).

Erken Cumhuriyet döneminin bu ikinci aşamasında, Türkiye devlet olarak milli özü/kültürü bulmak için, yani Türkmerkezli bir uygarlığın kökünü Batı'yla uzlaşmaya yönelik bir çaba içindeydi. Orta Asya'da filizlenen uygarlığın Hitit, Eti, Akkad, Frigya, Lidya, Bizans ve Roma'yla uyumluluğuna ve bir bütün oluşturduğuna yönelik tezler bunun ifadesiydi. Amaç yeni bir millet yaratmaktı. Bu durum eğitim-öğretime de yansıtılmıştı (Keskin, 2012:3). Böylelikle Anadolu uygarlıkları ve onu yarattığı söylenen Türk kültürü ile Yunan uygarlığı arasındaki mesafe ortadan kaldırılmış, Anadolu üzerinden antik kültürlerle, gerçekte Batı uygarlığıyla ilişki sağlanmış oluyordu. Hatta bu konuda Türk halkının tarihi ile Anadolu tarihi arasında bir sentez yaratmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'nun antik dönemden beri Türk olduğu anlayışını yerleştirerek, bu durumu "Türkün ve Batılıyız" şeklinde ifade etmesinde kendini göstermişti. Burada Yunan klasikleri, canlandırılmaya çalışılan Türk kültürünün bir aracı olarak görülmüştü. Böyle bir eğitim anlayışıyla 1930'lu yılların öğrencileri, antik Avrupa tarihinin kendi tarihlerinin bir parçası olduğuna inandırılmış oluyorlardı (Konuk, 2013:106).

Latin dilinin, Batının yaşayan dil ve edebiyat alanında öğrenim gören öğrenciler için zorunlu ders olarak okutulması klasik evrenin bilinmesi, Avrupa edebiyatının ve kültürünün ruhuna nüfuz etmek bakımından önemli addedilmişti (Sinanoğlu, 1988:94). Osmanlı'dan miras olarak alınan geleneksel-dini yaklaşım yerine öncelikle ulusu konumlandırma isteği, "ulusu" toplumsal organizasyonun başat ögesi olarak yüceltmışti. Ancak Türk Devrimi'nin yukarıdan aşağıya niteliği, öncelikli olarak siyasi-hukuki alandaki çalışmalara ağırlık veren laik-ulusçu yaklaşımı, klasik alana olan ilginin gecikmesine yol açmış ve bu alandaki esaslı etkinlikler 1930'lu yılların sonlarına bırakılmıştır.

Üçüncü yaklaşım ise, devletin hümanizmeye açık ilgisinin 1938 sonrası yapılan çalışmalarla bizzat başladığı yönünde olan yaklaşımdır. Bu yaklaşımı savunanlara göre, Cumhuriyet'in ilanıyla siyasi ve hukuki alanda yapılan düzenlemelerin içeriği

doldurulamamıştı. Yapılan düzenlemelerin yeterli olabilmesi ve kökleşebilmeleri için içeriğinin yeni bir ruh ve zihniyetle doldurulması gerekiyordu. Geçmiş dönemde yasaklanmış olan betimleme sanatlarının özgürce gelişmesine imkan sağlayan tiyatroyu, modern üniversiteleri ve konservatuarları kuran, bir dünyadan bambaşka bir dünyaya geçişin alt yapısını hazırlayan ve dış görünümünde ihtilal yapan, alfabe, giysi değiştiren, yeni bir yaşama tarzına giren bir ulus, İslam Uygarlığı'nın baskın olan ruhundan tam olarak arındırılması için sistematik olarak yeni bir ruhla ve düşünceyle doldurulmalıydı (Sinanoğlu, 1988:72). Bu da hümanist çalışmalarla olacaktır.

Batı'da ulusal tarih ve ulusal edebiyat, nasıl klasik Batı düşüncesine bağlanarak gençlerin eleştiri ruhuna ve tarihsel bilince erişmelerine yardımcı olmuşsa, Divan edebiyatı, Osmanlı tarihi ve İslam evrenine egemen olan hareketsiz, dogmatik zihniyetten kaçınabilmek için Batı klasik dillerine ve evrenine yer verilerek, benzer durum gerçekleştirilmek durumundaydı. İtalya'da, hümanist anlayışı kabul etmiş bilgin insanların öncülüğünde, müteakiben diğer Hıristiyan ülkelerde reform cereyanları, fikri kalkınmalar ve reform mücadeleleri ile Hıristiyanlık cehaleti atmıştı. Hümanist ve laik cereyanlarla hem din ayakta kalabilmiş, hem Hıristiyanlık âlemi kilise vesayetinden kurtularak, medeniyet yolunda ilerleme kaydetmişti. Bu sebeple Avrupa'yı Avrupa yapan toplumsal ve ahlaki değerlerin kaynağı antik Yunan-Latin evrenine dönülmesi zorunluluktan (Sinanoğlu, 1988:60). Avrupa'nın ilerlemesini sağlayan hümanist cereyanlara yaklaşılarak, muasır medeniyet seviyesine erişmek mümkün olabilecekti. Antik Yunan ve Roma eserlerinin tercüme edilmesi, hümanizmanın canlandırılması (Şakar, 1960:15) ve laiklik sayesinde Avrupa'daki gelişmeler yakalanabilecekti.

Bu anlayış doğrultusundaki politika gereği Türkiye'de hümanizmaya dönük çalışmalar ancak 1938'de bir takım çalışmalarla başlamıştı. Böyle bir anlayışın devlet katında baskın bir politika olmasıyla, Atatürk dönemi antik Yunan-Latin evreni ile antik Türk kültür evreninin sentezlemesini içeren kültür politikalarından vazgeçilerek, sadece antik Yunan-Latin kökenli kültür politikalarının tercih edilmesi yolunda gerekli adımlar atılmış oldu. Bundan dolayı bu dönem hümanizma dönemi olarak adlandırılmış ve 1938 sonrasında resmi politika olarak yürürlüğe girmişti. Ancak bu dönemdeki uygulamalar, Atatürk'ün milli kültür oluşturmak için Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi etrafında başlayan çalışmalarıyla bağdaşmamaktadır. Çünkü hümanist kültür politikaları ile milli kültürden vazgeçilip dünya insanı profili yaratılmaya çalışılmış ve Atatürk dönemi milliyetçilik anlayışından giderek uzaklaşmıştı (Akkaya, 2012:5-6).

Atatürk döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan milli tarih ve milli kültüre dayalı Orta Asya kökenli milliyetçilik ideolojisi, kültürde hümanizma teziyle bu köklerinden kopartılarak Yunan-Latin kaynaklara dönülmüştür. Milli kültür politikası yerine ikame edilen ve Türk Hümanizması olarak bilenen bu hareket, milli kültür tezinin alternatifi olmuştur. Nitekim bu düşünce, yani Orta Asya'nın reddedilerek Akdeniz-Ege-Anadolu merkezli ve Antik Çağ anlayışını öne çıkarılması, Anadoluçuluk adı altında yeni bir milliyetçilik politikasının oluşumuna yol açmıştır. Bu yeni anlayışla, Orta Asyacı tarih anlayışı reddedilerek, Türk tarihi antik dönem

Anadolu ve Avrupalılık ekseninde değerlendirilmiş ve Türk tarihine dünya tarihi içinde yer verebilmek için ciddi çaba gösterilmişti. Özellikle Enver Ziya Karal ve Ekrem Akurgal gibi hocaların Türk hümanizmi anlayışı paralelinde tutmaya çalıştıkları Türk Tarih Kurumu, böyle bir tarih anlayışının gelişmesinde önemli misyon üstlenmişti. Bu değişim Atatürk'ün Orta Asya'ya, kendi köklerimize yönelme konusundaki yaklaşımını kesintiye uğratmış, Türk insanının kendini arama ve kendi özüne dönme arayışlarını sona erdirerek hümanist tarih anlayışı yönünde yeni bir safha açmıştı.

Bu dönemde toplanan Tarih Kongrelerine sunulan raporlar, tebliğler, verilen görüş ve öneriler büyük oranda yeni resmi görüşü yansıtmış ve ders kitapları bu yönde şekillenmişti. Dönemin tarih anlayışı, Batı kültürüyle tamamen bütünleşme sağlayacak hümanist yapılanmayı öngörmüştü. Türk hümanizmi olarak da adlandırılan bu yeni dönemle ortak bir tarih bilinci etrafında tarihin merkezine Anadolu konulmuştu. Burada Batı'daki yaklaşımdan farklı olarak Batı uygarlığının doğuşunu bu topraklara bağlayan bir tarih yorumu öne çıkarılmıştı. Bu çerçevede mevcut kültürel veriler yeniden yapılandırılarak, Batıya hayranlık duygularıyla bağlı bir millet anlayışı çerçevesinde evrensel bir kültür yaratılmak amaçlanmıştı.

Benzer durum Atatürk döneminde başlatılan Türk Dil Tezi için de geçerliydi. İnönü döneminde devlet politikası haline getirilen hümanizm politikalarının dile yansımaları, antik Latin-Yunan köklerinden gelen kelimelerin dilimize kazandırılmaya çalışılması biçiminde olmuştur. Diğer bir ifadeyle, İnönü dönemindeki öz Türkçeleşme hareketi mahiyet olarak, Atatürk dönemindeki öz Türkçeleşme anlayışından farklılık arz etmiştir. Atatürk döneminde, tasfiye edilen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerlerine, Orta Asya kökenli kelimeler aranıp-bulunarak Türkçeye kazandırılmaya çalışılırken, İnönü döneminde Yunan-Latin kökenli kelimeler daha çok tercih edilmiştir. Atatürk döneminde Orta Asya Türklüğü ile bağların kuvvetlendirilmesi amaçlanırken, İnönü döneminde antik Yunan-Latin klasik evreni ile bağların kuvvetlenmesi arzulanmıştır. 1938 öncesindeki temel yaklaşımdan farklı olarak, millilikten uzaklaşmış, evrenselci bir tabana yönelmiştir. Bu yeni yaklaşıma göre, yeryüzünde tek medeniyet ve tek kültür vardır, o da Batı medeniyetidir. Türk milli eğitimi de, kültürü de bunun üzerine oturtulmalıdır (Özçelebi,2008:1241).

İsmet İnönü döneminde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, hümanistlerin savunduğu türden önemli hamleler yapmıştı. Esasen resmen başlatılan bu çalışmalardan önce hümanizm arayışları, Yücel Dergisi'nin girişimiyle Şişli Halkevi'nde daha önce, 1935 yılında yapılan bir toplantıyla başlatılmıştı (Yıldırım, 2013:748). Ancak bu bir devlet politikası değildi. Yücel dergisinin girişimi; klasiklerin tespiti, Türkçeye çevrilmesi, okutulması, hür ve sistematik bir düşünce tarzının kazandırılması yönündeydi. "Yücelciler" ilk zamanlarda dönemin baskın siyasal düşüncesine paralel bir şekilde hümanist anlayışın vücut bulmasını savunuyorlardı. Onlara göre, 16. yüzyılda gerçekleşen hümanist hareketle Türkiye'deki mevcut hümanist çalışmalar aynı olmayacaktı. Bu sebeple Yücelciler, Yeni Türkiye'ye milli bir karakter oluşturmak için yeni bir hümanizma arayışı yapmak istediklerini açıklıyorlardı. Onlara göre hümanizma; ancak insanın kendi geçmişini bilmesiyle olurdu. Önce geçmiş için Türk olar-

ak, sonra da geçmiş ve gelecekte insan olarak var olabilmek için hareket edilmeliydi (Akyıldız, 2007:475-476-Yıldırım, 2013:748).

Bununla birlikte Yücelciler daha sonra, Türk Tarih Tezi yönlendirmeli neo hümanizma düşüncesini askıya alarak, sadece Batılı tarzda hümanizma ile özün ya da kendinin bulunabileceğini savunmuşlardı (Doğan, 2008:105). Kendilerini Amerikan özgürlük anlayışı ile Atatürk ilkelerine bağlı gören Robert Koleji mezunu gençler tarafından çıkarılan derginin kapağında, uzun süre uluyan kurt resmi vardı. Daha sonra dergideki bu resim kaldırıldı. Aslında bu durum yaşadıkları değişimin görsel bir ifadesiydi. Dergi kapağındaki görsel değişikliğin gerçekleştirildiği 1936 yılının Aralık ayından itibaren Antik Türkmerkezli anlayıştan uzaklaşmış, Yunan-Latin anlayışlı klasik hümanizmaya geçilmişti (Ergül, 2014:6).

Yücelcilerin 1935'deki bu gayri resmi çabasına karşılık, 1939 Türkiye'sinin resmi olarak en önemli sorunu, Yücelcilerin geçirdiği değişime uygun çağdaş düşünüş, görüş ve işleyiş biçimini hızlı biçimde hazmetmek olarak görülmüştü. Bu yeni bakış açısına göre, Avrupa uygarlığı içinde tam olarak yer alabilmenin şartı, Avrupa terbiyesini benimsemektir. Bu durum milli karakteri ve milli benliği rencide etmeyecek, tam tersine geliştirecekti. Yeni yaklaşımın öncüleri artık 1930'lu yıllardaki gibi uzlaşmacı/sentezci bir tavır sergilemeyi uygun görmüyorlardı. 1930'lu yıllardaki Batıdan alınan ışıqla geleceğe bakmak ve bu şekilde Türklük bilinciyle donanmak anlayışı terk edilmiş (Ergül, 2014:8). Yapılan çalışmalarda bütün dikkat Avrupa medeniyetinin asli kökü olan antik Yunan-Latin medeniyetine verilmişti. Türk Tarih Tezi'ne göre de gerçekte Türk olan bu medeniyetin ürünlerini ülkeye aktarmak devrim için bir haysiyet sorunu olarak değerlendirilmemeliydi (Hacıbrahimoğlu, 2012:99).

Bu anlayış doğrultusunda 1939'da Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığında toplanan Birinci Neşriyat Kongresi'nde, kongrenin sadece neşriyat işleriyle değil, ülkenin bütün düşünce hayatıyla ilgileceği işaret edilmişti. Birinci Neşriyat Kongresi'nde devlet, hümanist anlayış doğrultusunda daha net bir tutum izleyeceğini açıklamıştı. Özellikle lise eğitimi hümanist anlayışın yerleştirileceği bir öğretim evresi olarak düşünülse de (Hacıbrahimoğlu, 2012:116), bu konudaki somut adım 1940 yılında atılacaktı. Lise eğitimi açısından durum böyle olmakla birlikte, Birinci Maarif Şurası toplanmadan üç yıl önce, 1936 yılında, yükseköğretimde klasik eğitime geçiş için gerekli hazırlıklar yapılmıştı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesindeki Yunan, Latin Dili ve Edebiyatı kürsülerinin açılması bunun göstergesiydi (Yıldırım, 2013:749).

Yükseköğretimdeki bu çalışmalar, ortaöğretimde 1940'da gerçekleşebilmişti. 1940 yılında, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, birkaç lisede Latin dilinin öğretimi için yeni bir kolun (klasik kolun) kurulmasını sağlamıştı. Hasan Ali Yücel'in bu konudaki bir diğer önemli girişimi de, kendi Bakanlığı içinde Tercüme Bürosu'nu kurmak olmuştu. Tercüme Bürosu kurulduktan sonra Batı'nın hümanist kültürünü ülkede kökleştirmek için geniş çaplı bir tercüme çabası sarf edilmişti. Büronun önderlik ettiği tercüme çalışmalarının en önemli amacı, Batı dünyasının seçkin bir üyesi olma arzusunundaki Türkiye'nin uygar dünyanın eski ve yeni düşünce ürünlerini Türkçeye çevrilmesini sağlamak ve onunla bütünleşmeyi temin

edecek bir Türk hümanizmasının doğuşuna yön verecek etki yaratmaktı. Hasan Ali Yücel'e göre, "aşısı eski Yunan'da olmayan hiçbir medeniyet ayakta kalamayacak ve gövdesi sağlam olamayacaktı" (Keskin, 2012:10).

Diğer bir deyişle, Gökalp'in ifadelendirdiği "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" eksenindeki Batılılaşma anlayışı ile milli bir uyanışın mümkün olamayacağı, ancak hümanizma anlayışı çerçevesinde hareketle bunun olabileceği yaklaşımı vardı. Hasan Ali Yücel, "biz Ziya Gökalp'in dediği gibi üç şey olmak istemiyoruz, dileğimiz bir şey olmaktır. Biz tam olarak Türk olmak istiyoruz" diyordu. Bakan Yücel'e göre, "Türkleşmek başka, Türk olmak başka" bir şeydi. Bu şekilde dönemin politikalarında Ziya Gökalp'in formülüne sıcak bakılmadığı ve ona ihtiyaç kalmadığı ifade edilmiş oluyordu (Yıldırım, 2013:754). Antik Yunan-Latin klasiklerinin Batı kültürünün birincil kaynakları olarak görülmesi, kültürel hayatımızın yeniden uyanışı için Batı uygarlığının bu temel eserlerine dönülmesini zorunlu kılmıştı (Yıldırım, 2013:756).

Edebiyat dünyasındaki tercüme eserlerin telif eserlerin gücünü kırarak, ulusal kültürü zayıflatacağı yönündeki bazı fikirlere karşı, dünya kültür dağarcığının varlığı hissedilmeden ulusal bir edebiyatın doğmayacağı anlayışı hâkim görüş olmuştu. Bu sebeple söz konusu eserlerin Türkçe'ye çevrilmesinin ulusal dilin ve kültürün gelişimi açısından da yapıcı bir etki yaratacağı tezi, tercüme çalışmalarına ivme kazandırmaktaydı (Hacıbrahimoğlu, 2012:146). Bu şekilde bir Türk Rönesansı'nın yaratılmasının mümkün olacağı düşüncesi vardı. Bu amaçla Tercüme Bürosu yüzlerce Batı klasiğini tercüme etme işinin koordinasyonu ve idaresini sağlamış ve ortaya çıkan tercüme eserler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Ancak Tercüme Bürosu'nun çevirisini yaptırdığı Dünya Edebiyatı tercüme dizisinde sadece antik Yunan-Roma eserleri değil, Fransız-Alman merkezli ürünler de vardı (Konuk, 2013:112-113).

Bunun yanında Şark-İslam klasikleri arasından tercih edilerek çevrilen eserler de söz konusuydu. Fakat bu eserlerin Türk-İslam kültürünü yansıtan eserlerden ziyade, özellikle hümanizma anlayışını içeren eserler olmasına dikkat edilmişti (Ak-kaya, 2012:7). Bu bakımdan yapılan çevrilere bakıldığında 1940'lı yıllarda çevrilen Batı klasiklerine oranla Doğu klasiklerinin sayısının çok az olduğu görülmektedir. Nitekim 1940-1946 yılları arasında çevrilmiş olan 467 eserden 23'ü Doğu klasikleri olup, tüm klasiklerin yüzde 5'ini oluşturmuştur. Batı klasikleri içinde ise Eflatun'un eserleri en çok çevrilen eserler arasındaydı (Hacıbrahimoğlu, 2012:150).

Bu dönemde klasik denince akla önce antik Yunan ve Latin eserleri, daha sonra Fransızca eserler geliyordu. Tercüme Bürosu'nun faaliyetleri doğrultusunda 1940'lı yıllarda gerek kültür ve gerekse coğrafya açısından Anadolu'nun tartışmasız bir değeri olarak görülen Antik Yunan Klasikleri'nin çevirisinin çoğunun tamamlandığı anlaşılmaktadır (Hacıbrahimoğlu, 2012:155). Böylece, yeni Türk nesillerinin, düşün, ahlak ve estetik şekillenmesinin temelinde doğu ruhunun değil, Batı ruhunun bulunması gerektiği anlayışı ile Batılı toplumların eğiticisi olan büyük insanların eserlerinin tanıtılması ve o yönde eğitilmelerinin sağlanmasına dönük çabalar artırılmış oldu (Sinanoğlu, 1988:101).

Osmanlı Çağı'nın edebi ve kültürel eserleri genellikle yararsız ve hatta bazen

zararlı görülmüştür. Dolayısıyla bu eserlerin basımının engellenmesi, yasaklanması ya da yeni anlayış doğrultusunda içeriğinin değiştirilmesi “normal” görülmekteydi. Bu amaçla dönemin hükümetleri Batılı anlamda yeni bir ruh ve zihniyetin oluşmasını sağlamak açısından kitap yayımlanmasına önem vermekle birlikte, yayımlanan kitapların niteliği hususunda duyarlıydı. Özellikle mistisizme açık, Kemalist iktidarın deyimiyle hurafelerle dolu, her türlü yayının ülke genelinde okuyucu bulması devlet müdahalesiyle engellenmeye çalışılmıştı. Bu durum sadece 1938 sonrası görülen bir uygulama olmayıp, 1930’lu yılların ilk yarısında da görülen bir durumdu. Türk halkını akılcı zihniyetten uzaklaştırdığı düşünülen tüm yayınlara karşı bir savaş açılmıştı. Tirajı yüksek olan ve aşkla bezenmiş bazı mistik halk kitaplarının pozitivist bir mantık anlayışıyla yeniden ele alınması, 1937 yılının en önemli uğraşlarından biri olmuştu. Sözelimi dinseliliği ve gericiliği telkin ettikleri düşüncesiyle, Kербela Şehitleri, Hazreti Ali Devler Peşinde, Tabirname, Ejder Kalesi gibi kitaplara karşı bu yıllarda ciddi bir mücadele verilmişti. Ancak bu mücadelede bu eserlerin toptan yasaklanması yoluna gidilerek değil, “modernizasyonu” sağlanarak yapılmaya çalışılmıştı. Söz gelimi Aşık Garip, Köroğlu, Ferhad ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Şahmeran, Kerem ile Aslı ve Nasrettin Hoca gibi kitapların metafizik içerikleri değiştirilerek, devletin benimsediği değerler doğrultusunda yeniden yazılmaları sağlanmış ve hatta dönemin ideolojisiyle uyumlu yeni Karagöz-Hacivat hikayeleri yazdırılarak devrimin halk nezdinde içselleşmesi sağlanmaya çalışılmıştı (Hacıbrahimoglu, 2012:114).

1940 ile 1946 yılları arasında Hasan Ali Yücel’in Bakanlık’ta kaldığı dönemde hümanist anlayış yönündeki tercüme faaliyetleri yoğun bir şekilde sürse de, 1946 yılından sonra da gerileme dönemine girmişti. Özetle eğitimdeki laikleşme temeli üzerine, 1930’larda yükseköğretim düzeyinde klasik filolojilerin kurulması, çok sınırlı sayıda da olsa klasik liselerin açılması ve bu liselerde hümanist zihniyetle eğitim verilmesi hümanist çalışmalar açısından örnekler olarak gösterilse de, devletin klasik evrene olan ilgisinin esas göstergesi, takip etmiş olduğu yayın politikalarıydı. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’nin hümanizma kavramıyla doğrudan ve en belirgin ilişkisi aslında yayın politikası içinde ilerlemiş olup, bu da 1939-1946 yılları arasındaki Hasan Ali Yücel’in yaptırmış olduğu çeviri çalışmaları kanalıyla yürümüştür.

1946’lı yıllarda çok partili sisteme geçişle birlikte milli eğitim politikaları ve buna bağlı olarak da çeviri çalışmaları nitelik değiştirmişti. Çok partili sisteme geçişle Hasan Ali Yücel dönemindeki mevcut kültür ve sanat anlayışından uzaklaşmıştı. Hasan Ali Yücel 7 Ağustos 1946 tarihinde görevden ayrılarak, yerine Milli Eğitim Bakanı olarak Şemsettin Sirer atanmıştı. Şemsettin Sirer’in Bakanlığı döneminde çeviri çalışmaları, Hasan Ali Yücel dönemindeki çalışmalardan oldukça farklı bir yöne kaymıştı. 29 Ocak 1947 tarihinde Şemsettin Sirer’in başkanlığındaki Tercüme Bürosu, çalışmalarına yeni bir düzen vererek, çevrilecek eserlerin genellikle gençlerin “yurt sevgisini” uyanık tutmaya yönelik eserlerin olması gerektiği yönünde kararlar almıştı. Bu yeni kararlarla Türk okuyucusunun kültürünü tamamlayacağı düşünülen felsefe, bilim ve tarih eserlerinin, çeviri çalışmaları içinde öncelikli yer tutması sonucuna varılmıştı ve “bilim serisi” kapsamında yeni bir seri başlatılmıştı. Bilim Serisi kapsamında doğunun edebi eserlerine daha çok

yer verilmiş ve İran klasiklerinden 47, eski Türkçe metinlerden 77 eserin çevrilmesi öngörülmüştü. Tercihlerdeki önceliklerin Latin ve Yunan klasiklerinden doğru eserlerine kayması, siyasi tercihlerdeki değişimin bir yansıması olup, Batı uygarlığının kökenini eksen alan düşünce sisteminden uzaklaşma anlamını taşıyordu. 1940-1946 yılları arasında sayıları oldukça sınırlı olan Arapça ve Farsça eserlerin çevrilmesi, 1947 yılıyla birlikte ivme kazanmış ve 1947-1966 yılları arasında yayımlanan çevirilerin toplamı içindeki ağırlıkları iki kattan fazla artış göstermişti. Diğer bir ifadeyle, 1939-1946 yılları arasında izlenen çeviri seferberliği, yeni ekonomik ve siyasi yapının talepleri doğrultusunda yavaşlayarak son bulmuştur. 1950'lerden başlayarak ciddi bir gerileme eğilimi içine giren çeviri faaliyetleri, 1966 yılına kadar aralıklarla sürmüş olsa da, bu çalışmalar hümanist anlayıştan uzak olan çalışmalarlardı (Hacıbrahimoglu, 2012:157-158). Tercüme Bürosu, Hasan Ali Yücel'in Bakanlıktan çekildiği günden itibaren, 1966 yılının sonuna kadar iyi kötü görev yapmış olsa da, klasik eserlerin çevrilmesi yönündeki faaliyetler azalmış ve 1966 yılının sonunda ise, üyelerinin hemen hemen hepsinin istifası ile Tercüme Bürosu'nun faaliyeti resmen sona ermişti (Sinanoğlu, 1988:93).

4.HÜMANİST ANLAYIŞTA ÇOĞULCULAŞMA

Hümanist anlayışın ülke gündemine giderek daha fazla girmesi, Batıda farklı ülkelerdeki tecrübelerle düşük çalışmaların artmasına ve bu tecrübelerden faydalanma konusundaki arayışlara, bununla birlikte nasıl bir hümanizma olmalı tartışmalarına zemin hazırladı. Cumhuriyet'in kuruluş sürecinden itibaren yapılan reformlarla birlikte en önemli sorun olarak görülen "akıl özgürleşmesi", yalnız klasik evreni değil, İtalyan hümanizmi ve uyanış dönemleri ile bunları izleyen diğer ülke deneyimlerinin de öğrenilmesini gerekli kılmıştı. İlk zamanlar kurucu kadroya Batı klasik evreni, insanlığın hem maddi hem de manevi gelişimini oluşturan düz bir çizgi gibi görünmüştü. Ancak daha sonra konu ile ilgili çalışmalar ve tartışmalar yoğunlaşınca, bu evren içinde farklı yorumların, anlayışların varlığına dikkat çekilerek bizde de hümanizma tartışmaları çoğulcu bir zemine kaymaya başladı. Zihin özgürlüğüne dayalı ahlak kavramlarını bulgulayan Yunan dünyası; Yunan düşüncesini benimseyen, buna ulusal özelliklerinden doğan değerleri katıp bütün Akdeniz bölgesine yayan Roma dünyası; Yunan-Roma dünyasının kurduğu klasik değerleri yeniden bulgulayan ve Hıristiyan düşüncesinin insanlığın evrim sürecine girmesini sağlayacak koşulları hazırlayan İtalyan hümanizmi; klasik değerleri Latin dünyasına ve Fransa'nın derin etkisi altında bulunan İngiltere'ye yayan Fransız-İtalyan uyanış çağı; Batı düşüncesinin o güne kadar ortaya koyduğu gerçekleri uyumlu bir sistem biçiminde düzenlemek suretiyle bir gelişme gücü kazanmasını sağlayan aydınlanma çağı; klasik kültürü yeni bir değerlendirmeden geçirerek, güçlü kuramsal düşüncesi sayesinde Avrupa'nın Hıristiyan olmakla beraber, Roma'nın etki alanına hiçbir zaman girmediği halde kendi bölgelerine yaymayı başaran, bu suretle de Batı düşüncesinin Hıristiyanlığın sınırlarına kadar yayılmasını sağlayan Alman neo-hümanizmi bu çeşitliliği sağlayan gelişmelerdi (Hacıbrahimoglu, 2012:26).

Bu deneyimlerden özellikle Alman uygulaması, Türkiye açısından önem arz ediyordu. Almanlarda, Türkler gibi başlangıçta hümanist kültür karşısında kendil-

erini yabancı hissetmişlerdi. O dünyayla dil, gelenek, tarih bağları bulunmuyordu. Buna rağmen hümanizmi içselleştirme yönünden önemli ilerlemeler sağlamıştı. Almanlar klasik kültürü, toplumlarına örnek olarak gösterebilmek için onu tarihsel şartlarından soyutlayıp, bizzat bir değer olarak ortaya koymaya çalışmışlardı. Alman hümanizması, Almanya’da ulus-devletin gecikmişliğine dayalı olarak antik dönemin akılcılığından farklı biçimde Alman ulusunun gücüne, dehasına yaslanarak, devlet-ulus gerçekliğinden okunmaya çalışılmıştır. Böylece Almanlar hümanizmayı antik evrenin şüpheci, akılcı zihniyeti dışında bir yaklaşımla ele almışlar ve hümanizmanın Almanya’da ulusun kültürel değerlerinin ortaya çıkarılmasıyla mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Almanların hümanizmaya farklı yaklaşımları, klasik kültürü Latin dünyasının, Akdeniz havzasının ve Roma ordularının girdiği toprakların dışına taşımalarını getirmişti. Bu bakımdan genel olarak hümanist çalışmalar Almanların hümanizmaya yaklaşımlarından etkilenmişlerdi. Türkiye’de başlangıçta Almanlar gibi bu kültür karşısında kendisini yabancı hissetmişti. Alman hümanizması nasıl Roma’nın etki alanına girmemiş bölgelere taşınmışsa, Türkiye’de Batının dil, gelenek, din ve tarih yönünden hiçbir ortaklığı olmayan bir başka dünyaya bunu taşıyabilirdi. Bu açıdan hümanist çalışmaların ifadesi olan Türk hümanizmi, bu evrim aşamaları zincirine eklenen yeni bir halka olarak görülmüştü. Klasik kültürün önce Orta ve Kuzey Avrupa’ya, sonra 1917 ihtilali öncesi Rusya’ya yayılması gibi, Cumhuriyet reformları ile Türkiye’de hâkim kılınabilir düşüncesi vardı. Bu bakımdan hümanist kültüre sahip ülke deneyimlerinin yanı sıra, özellikle bazı noktalarda benzerlik bulduğumuz Almanların yaptığının bir benzerini yapabilmek ve gerekli özgürleşmeyi sağlayabilmek için Batının geçirdiği aşamaların bilinmesi önem arz etmiştir. Bu açıdan hümanizma Türkiye’de kendiliğinden değil, devlet yönlendirmesiyle bilinçli düşüncenin ortaya koyduğu bir çabadır. Almanların yaptığına benzer şekilde, devlet yönlendirmeli Türk kültür, folklor ve değerlerinin derinlemesine araştırılmasıyla, Türk’e özgü bir hümanizmanın yaratılabileceği inancı vardı. Yeni dönem itibarıyla Batılılık, klasik çağın evrimci gücünü benimsemek olarak tanımlanmakta ve Almanya’nın evrimi, Rus ve Türk devrimlerine örnek olarak gösterilmekteydi. Bu değerlendirmelere göre Batılı olmak; Batının dil, tarih ve geleneğine bağlı olmaksızın da edinilebilir ve öğrenilebilirdi (Hacıbrahimoğlu, 2012:25).

Yapılması gereken antik çağın zihin ve ahlak anlayışının kazanılması çabalarından başka bir şey değildi (Şakar, 1960:11). Ancak Türk’e ait bir hümanizmadan bahsedebilmek, tek bir Batı dünyasının olmadığını, farklı Batılı uygulamaların olduğunu, kaynağının yalnızca klasik evrende değil Batı dünyasının bütününde, yani Yunan ve Roma aşamalarıyla birlikte İtalyan, Fransız, İngiliz ve Alman aşamalarını da kapsayacak deneyimler içinde aranması gerektiğine dair yorumların öne çıkmasına, Batıdaki farklı ülke deneyimlerinin Türkiye için taklit edilecek bir örnek olarak değil, yararlanılması gereken birikim olarak değerlendirilmesine yol açtı. Zira modern Batı uygarlığı, insanlığın İ.Ö. 9. yüzyıldan itibaren başlayan manevi evrim sürecinin son aşamasından başka bir şey olmadığı kabulüne dayandığına göre, Türkiye’deki hümanizm çalışmalarına düşen görev, Batı’daki hümanizm çalışmalarının sadece bir uygulaması ya da belli bir örneği üzerine değil, sürecin tamamı üzerine

yoğunlaşmak olarak görülmüştü (Sinanoğlu, 1988:145). Bu şekilde çağdaş uygarlık olarak Batı, coğrafi-tekilci-ayrımçı bir anlamın ötesinde, topluma akılcı düşünce, özgürlük, hoşgörü, eşitlik, hukuk devleti vs. gibi olumlu evrensel değerleri katan bir kavram olarak belirmişti. Her ne kadar Batı'nın ürettiği bu değerler eski Yunan sitelerinde doğmuş, ortaçağ sürecinde kesintiye uğrayarak ortadan kaybolmuş olsa da, Rönesans'la birlikte yeniden ihya edilerek Aydınlanma'ya uzanan süreçte yanına eklenen yeni değerlerle birlikte evrensel değerler olarak kabul görmüştü (Hacıbrahimoglu, 2012:31). Cumhuriyet reformlarının hedefi yalnızca Avrupa kültürünün aslı öğelerini kopyalamak değil, Avrupa modelinde yeni bir Türk Rönesansı yaratmak olarak görülmüştü. Bu tartışmalar dönemin reformcuları ve entelektüelleri için ortak bir konu olsa da, hangi deneyimlerin öne çıkarılarak yapılması gerektiği kritik bir ayrışma noktasıdır. Hümanizmanın esasında bu toprakların ürünü olduğu, dolayısıyla buraya ait olarak görülmesi düşüncesinden hareketle, Küçük Asya'nın antik medeniyetlerinin kalıntılarını Türkiye'ye mal eden reformcular, yeni tarih anlayışı, aidiyet ve kimlik oluşturma çalışmalarıyla, bu konudaki farklılaşmaları ve tartışmaları artırmıştı (Konuk, 2013:125).

Süreç içinde yapılan çalışmalar da bu konulardaki tartışmalar üzerinden yürütülmüştür. Batı'nın ürettiği değerlerin topluma yerleştirilmesi çabaları sadece siyasi alanda değil, eğitim ve kültür alanında kökleştirilerek sürdürülmeye çalışılmıştır. Eğitimin birleştirilerek laik sınırlar içine çekilmesi, ders kitaplarının modernizasyonu, karma eğitimin gerçekleşmesi, halkevleri ve köy enstitülerinin kurulması, müzik ve diğer sanat alanlarındaki Batı'nın genel kabul görmüş kazanımlarının ülkeye aktarılmasına çalışılması, Batı'daki deneyimlere referanslar yapılarak yerleştirilmeye çalışılmıştır. Temel eğilim böyle olmakla birlikte, yine de Batı'daki gelişmelerin ve ülkelerin deneyimlerinin anlaşılması farklı okunmuştur. Bu farklı okumalar, sonraki süreçte farklı hümanist yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Resmi bakışın etkin olduğu 1930'lı yıllarda hümanist anlayışa dönük farklı yaklaşımlar, çok az olsa da, bu alandaki çoğulculuşmanın esasında 1940'lı yıllardan sonra ortaya çıktığı söylenebilir. Bu çoğulculuşma, bir yandan Sabahattin Eyüboğlu, Halikarnas Balıkcısı ve Azra Erhat, Küçük Asya'nın Truva mirasına dayanan bir Anadolu hümanizmi üzerine, diğer yandan hümanizm ile İslam'ın bağdaşabileceği noktası üzerinden şekillenmişti (Konuk, 2013:245-246).

Hasan Ali Yücel'in bir devlet politikası olarak başlattığı çalışmalarda, klasik kültürün kökenlerinin Anadolu topraklarında kökleştiği iddiası dolayısıyla, klasik kültürün kökenini oluşturan Homeros ve benzeri düşünürlerin Anadolu'nun evladı, bizim olarak görülmesi sonucunu vermiş ve Türkiye'nin kendi kültürel kökeninin kaynağının Truva'ya kadar götürülmesini, yani bir Anadolu hümanizmi anlayışını doğurmuştu (Konuk, 2013:234). Onlara göre, Avrupa hümanizmi kaynağını eski Yunan ve Latin'den alırken, Anadolu hümanizmi köklerini Anadolu'dan almakta ve dolayısıyla Avrupa düşüncesinin asıl dayanağı Anadolu olduğu iddiasıyla, antik Anadolu yapıtlarına dönülmelidir. Bu anlamda Mavi Anadoluocular ile Kemalizm'in bize ait coğrafyanın öne çıkarılması yönünden bir örtüşme yaşadığından söz edilebilir (Karacasu, 2006:342). Ancak burada belli konularda bir özdeşleşme yaşansa da, yine de resmi anlayışın kurgulamaya çalıştığı Türk kimliğiyle çelişen yönleri

de vardı. Her şeyden önce tarihe yaklaşım yönünde farklılık vardı. Mavi Anadolu düşüncesi Kemalizm'den farklı bir şekilde, Türklük üstü bir tarihselleştirme çabasıyla, Batı ile çelişebilecek bütün sorunları aşmaya çalışmışlardır. Bu yaklaşımlarıyla Türkler ile antik Anadolu kültürleri arasında etnik bir akrabalık olduğunu iddia eden resmi retorikten farklılaşmaktaydılar. Bu anlayışın öncü kişileri olan Erhat, Eyüboğlu ve Halikarnas Balıkcısı'nın benimsediği hümanizm biçimi, hayali bir kan bağına değil, antik Anadolu kültürlerinin yeniden canlandırılması fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla bu akımın temsilcileri, yeni Türk kültürünün antik kültürlerin yıkıntularından doğabileceğine kuvvetle inanmışlardı (Konuk, 2013:122). Bu yaklaşım çerçevesinde akımın temsilcilerinin Anadolu kültürünü koyduğu yer, antik ilkçağ dünyasının merkezi olmanın çok ötesinde bir yerdir. Halikarnas Balıkcısı'na göre bütün bir Akdeniz kültürü köklerini Anadolu kültüründe bulmaktadır. Akdeniz'de ne kadar çeşitli kültür varsa bunların her biri bir biçimde Anadolu'dan ayrılan insanlarca oluşturulmuştur.

Mavi Anadolu yaklaşımından sonra Hümanizma yönünden yaşanan farklılaşmalardan birini de Yümni Sezen'in yaklaşımı temsil etmektedir. Yümni Sezen, resmi politikaya fazla odaklanmadan Türkiye için hümanist yaklaşımın insan gerçeği, din gerçeği ve millet gerçeğine ters düştüğünü ifade etmiştir. Ona göre, hümanist kültürün kaynağı olan Yunan uygarlığı, din sorunsalı açısından Türk insanına uygun olmayan bir kültürel dayanaktır. Yümni Sezen'e göre Türkiye hümanistlerinin Batı kültürünün kaynağı olarak antik Yunan-Latin'i göstermeleri temel sorundur. Diğer bir ifadeyle, Yümni Sezen kurucu kadroların ve Türkiye hümanistlerinin laiklik yolundaki yoğun uğraşları ve Tanrıyla mücadele içindeki Yunan toplumunun izleyeni olma çabalarını (Sezen, 2005:569) önemli bir sorun olarak görmektedir. Başlangıçta Türk Devrimi savaşın zorunlu etkileriyle dini ve milli bir devlet karakteri taşıyor iken, Kurtuluş Savaşı'nın ardından kültür ve kimlik sorununun çözümünde laikliğe doğru aşırı bir şekilde yönelmesi ve din olgusunun dışlanması üç aşamalı bir kültürel değişime yol açtı. Öncelikle Müslüman Türk kültürü yerini Batılı kültür, daha sonra Batılı kültürle uzlaşmacı yaklaşıma sahip olup Türk kültürüne ve ardından tamamen Batılı kültüre bağlı Türk kimliğine devretmiş oldu. Burada hümanizma yönünden yapılması gereken din olgusunun göz ardı edilmeden ele alınmasıydı. Bu şekilde; insan gerçeği, din gerçeği ve millet gerçeği ile bir tezat yaşanmadan hümanist kültürün oluşturulacağı inancına sahipti.

Hümanist anlayış içerisinde bir başka farklılaşma yine 1940'lı yıllarda kendini gösteren ve Türkçü tezlere oldukça yakın olan Neo Hümanizma'dır. Neo Hümanizma aslında varlığını ilk kez 1935 yılında göstermişti. Fevzi Muhip'in öncülüğünde gelişen bu anlayış, hümanizmi ileri bir adım olarak görmekle birlikte, onun Yunan-Latin kaynaklarını mutlaklaştırmasını eleştiri konusu yapmış ve kültürel köken olarak kendine Yunan-Latin kaynağından daha eski ve ondan çok daha özel olarak nitelediği Türk-Sümer-Hun kaynağını almıştı. Muhip, Neo Hümanizmayı, hümanizmadan ayıran unsur olarak evrenselliğini değil, milli olmasını göstermiştir. Yani Neo Hümanizmayı Türk milli kültürünün içinden kök alan bir hareket olarak tanımlamaktaydı (Doğan, 2008:99). Ona göre, Avrupa'nın hümanizmayı Antik Yunan'a dönerek geliştirmesi gibi Türkiye'nin de eski Türk

edebiyatına, yani yozlaşmamış edebi dönemlerine dönerek ve ondan ilham alarak yeni bir Türk hümanizmasına yönelmesi gerekiyordu (Yıldırım, 2013:748). Böylece Fevzi Muhip'in neo hümanizması, 1930'lu yılların Türk Tarih Tezi'nin uzantısı olarak Türk-Hun-Sümer köklerine dayanmakta ve yeni bir hümanist anlayışın ancak bu kök üzerinden filiz vereceği yönünde idi. Özetle Fevzi Muhip Türkçü tezlerle hümanizmayı uyumlaştırmaya çalışmıştı. Aynı Alman neo hümanizmasında olduğu gibi, Muhip Türk ulusunun aklına değil, deha ve gücüne yaslanarak ve Türk miti üzerinden yeni bir hümanizma kurma arayışındaydı.

Hümanizma ile ilgili bir diğer yaklaşımda,1940'lı yıllarda kendini gösteren ve Yavuz Abadan tarafından ileri sürülen Milli Hümanizma anlayışıydı. Milli hümanizma kavramı, Türklüğün medeniyetlere kaynaklık eden özünü bulmasının ifadesi olarak kullanılıyordu. Milli Hümanizma ile amaçlanan; duygu ile akıl, milli olan ile insani olanı uzlaştırıp, barıştıran bir düşünce sistemi kurmaktı. Bu anlayışta hümanizma ulusal kültür düzlemiyle eşleşmiş olsa da, farklılık olarak Türk folklorunu hümanizmanın kaynağı olarak ele almıştı. Bir diğer farklılaşma noktası, bu düşünce sisteminin aynı zamanda siyasi devrimin de hizmetinde olması gerektiği hususuydu. Abadan, öncelikle milli ve toplumsal değerlerin uzlaştırılmasının zorunluluğundan, ardından bireyin toplumdaki yeri üzerinden bahseder. Ona göre, Batı'da baskın olan bireyci yapıda önce haklar, sonra toplum ve devlet gelirken, Türkiye örneğinde milli bağımsızlık davası dolayısıyla öncelikli hedefin bireyin hakları yerine milli bütünün haklarının korunması gelmeli ve hiçbir zaman öze dönüş, bireyin akıl yoluyla ve bağımsızlığına dayanarak hürriyetine kavuşması anlamına gelmemeliydi. Kendini bulmada maksat, milli benliği idrak ise, milli cevhere inanmak, milli dili, milli tarihi bilmek, milli duyguya yüksek değer biçmek gerekliydi. Dolayısıyla yurttaşın yalnız aklıyla değil, hisleriyle de bağlı bulunduğu milli bütün içinde şahsiyetini, milli benliğini idrak etmesi önemliydi. Yavuz Abadan tarafından ileri sürülen ve milli hümanizma olarak adlandırılan bu yaklaşım, insana insan olmasından dolayı değer veren bir anlayış olarak değil, insanın toplumun, gerçekte Türk ulusunun bir parçası olmaktan ötürü değer kazanacağı yaklaşımına sahipti. Uluslaşmasını geç sağlayan Almanya örneğinde olduğu gibi, ulusun başat bir faktör olarak kurgulanması, ulus inşasını tamamlama isteği ve insanın Cumhuriyet devriminin değerleri içinde bütünleşmesine öncelik verilmesi gerektiği düşüncesi, böyle bir bakışı öne çıkarmış oldu. Abadan'a göre hümanizmaya böyle bir bakış zorunluluktur. Ona göre, gerek 1921 ve gerekse 1924 Anayasalarında asıl olan liberalizmin bireyci insan hakları değil, toplum ve ulus gerçekleriydi (Hacıbrahimoglu, 2012:184). Bu bakımdan Abadan Türk Devrimi'nin pozitivist niteliğine vurgu yaparak, "insan yok, cemiyet var" anlayışı doğrultusunda devrim yurttaşının yaratılmasının zorunluluğundan bahsetmekteydi. Dolayısıyla Abadan'ın hümanizmi, rasyonel bir hümanizmadan çok romantik bir karakter taşımış ve bu tarz bir hümanizmanın yani milli hümanizmanın Türk Devrimi'nin fikri temelini oluşturması yaklaşımı 1943 yılının ortalarından itibaren Türk düşünce dünyasında yeni tartışmaları da beraberinde getirmişti.

Sonuç

Modernleşme süreci ile birlikte hümanizma ülkenin gündemine girmiş ve tartışma konusu olmuştur. Türkiye’de gerek siyasal gerekse entellektüel düzeyde hümanizmin tam olarak nasıl tesis edileceği konusunda fikir birliği sağlanamamış olsa da, yine de hümanizmaya yaklaşım noktasında bir ortaklık vardı. Bu da Batı’nın klasik ilmine dayalı bir eğitim sistemi yoluyla, Türk kültürünün yeniden ihya edilmesi yaklaşımıydı.

Osmanlı’nın son döneminde Batılılaşma çabaları içerisinde başlayan hümanizmaya dönük çalışmalar, cumhuriyet reformları ile giderek artmış ve hümanist anlayışın hangi yönleriyle ele alınacağı veya uygulanma gerekliliği hususunda tartışmalara yol açmıştı. Batılılaşma eğiliminde olanların çoğu Batılılaşmış ve laik bir ülkenin tesisini, genelde Rönesans modeli bir hümanizmin Türk pedagoji sistemine entegrasyonu ile yapılabileceği görüşündeydi. Ancak Cumhuriyetin kurulmasıyla siyasal alanda yapılan Batıcı kurumsal reformların giderek Batıya asimile olma endişesi ortaya çıkmış ve bu endişeyi gidermek için 1930’lu yıllarda kültür devrimi gerçekleştirilerek Batıcı/Aydınlanmacı yaklaşıma karşı Türkmerkezli bir tavır ortaya konulmuştu. Yani her şeyin temeline Türklüğün yerleştirilmesiyle, sorun çözülmeye çalışılmıştı. Nitekim ileri sürülen Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi bunun göstergesi olup, Osmanlı son döneminden başlayarak giderek baskın olmaya başlayan Batıcı yaklaşıma bir alternatif olmaya başlamıştı. Yeni tutumla artık kültür politikasının eksenini “evrensel” Batıcı değerler olmayıp, millilik her şeyin üstünde tutulmaktaydı.

Bununla birlikte Kemalist iktidar Anadolu’yu biçimlemiş uygarlıkları kendi mirası olarak görmüş ve bu uygarlıkların varlığı, kuraklık etkisiyle sürekli göçen Türklere bağlayarak sahiplenmişti. Bir dönem etkili olan bu yaklaşım Atatürk’ün vefatı sonrası işbaşına gelen İsmet İnönü’nün döneminde, özellikle Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde, değiştirilerek tekrar Batıcı bir yöne kaydırılmıştı. Batı’yla ortak bir referans çerçevesi oluşturma amacıyla, Atatürk dönemi uzlaştırmacı/millici bakış terk edilerek, antik Yunan-Latin evrenine yakınlığına çalışılmıştır. Özellikle 1939 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından resmen uygulamaya konan hümanist kültür politikaları çerçevesinde, yüzlerce Batı klasiği çevrilmiş; Batılı oyunlar, operalar sahnelenmiş, konserler vs. verilmiş; öğretmenler klasik ve modern Batı dilleri ve edebiyatlarında eğitim görmeleri konusunda ciddi uğraşlar verilmişti. Bilinçli olarak yaptırılan çevirilerde, Batı’nın kökü olan antik dönem kaynaklarına ve onun uzantısı olan klasik eserlere yönelmeye çalışılmıştı. Benzer şekilde, eğitim sisteminin de bu yönde düzenlenmesi yolunda önemli adımlar atılmıştı. Buradaki gaye, insana (Batı uygarlığı içinde birkaç bin yılda oluşan) insancıl değerler sistemine bağlı bir zihin habitusunu olabildiğince hızlı bir şekilde vermek ve bu bilincini kazandırmaktı. Bu şekilde Batı klasiklerinin bir “Türk Rönesansı”na tetikleyebileceğine inanmışlardı.

Hümanist anlayışla ilgili ilk çalışmaların Osmanlı’nın son dönemlerinde Batılılaşma hareketi ile başladığı, sonra bu çalışmaların özellikle Cumhuriyetin laiklik uygulamaları ile artarak devam ettiği ifade edilse de, aslında ilk iki yaklaşım Batılılaşma ve kalkınma ya da devletin yeniden ihyası açısından yapılan düzenlemelerdir.

Burada hümanist kültüre sistematik bir yönelmeden çok, ülkenin içinde bulunduğu geri kalmışlığını gidermek ve kalkınmayı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen siyasal içerikli düzenlemelerin içinde geliştiğini görmekteyiz. Nitekim ünlü düşünür Ziya Gökalp'in hümanizma diye temel bir sorunu yoktu. Bununla birlikte Türklerin milli bilincini yükseltmek için hümanizmayı istifade edilmesi gereken bir araç olarak görüyordu. Yani Gökalp, "ümme ruhunun çöküşü" ile "millet ruhunun teşkili" arasında köprü kurma yolunda Rönesans hümanizmi ve laikliği vazgeçilmez görüyordu. Rönesansı Antik Yunan ve Roma metinlerine geri dönüş olarak tanımlayan Gökalp'e göre, ortaçağın dini doktrinlerine sırt çevirerek, laik kültürlerin doğuşunu ve millileşme sürecini geliştirebilmek için hümanizma elverişli bir araçtı. Diğer bir ifadeyle, ilk iki yaklaşım laik hümanist ilmin eski eğitim sistemini aşmaya yardımcı olacağına, kendini tanımak, keşfetmek için gereken zemini oluşturacağı anlayışına sahipti. Bu çerçevede, Batılılaşma hümanizmadan daha geniş bir hareket olup, ona indirgenmesi mümkün değildir. Çünkü hümanizma açısından gerekli görülen dini siyasetten ve eğitimden uzak tutan her uygulama, otomatik olarak hümanizmayı doğurmamaktadır. Sözgelimi buna benzer SSCB uygulaması da vardır, ama bu bir hümanist yaklaşım içermemektedir. Bu bakımdan Batılılaşma hareketlerinin ilk dönemleri ile laiklik ilkesinin radikal uygulamaları doğrudan hümanist çalışmalarla ilgili değerlendirilmese de, Batılı anlayış doğrultusunda siyasi ve dini alanla ilgili düzenlemelerin yapılmasını yine de hümanist anlayışın önünü açan gelişmeler olarak görmek mümkündür. Çünkü bu dönemdeki antik Yunan-Latin eserlerine gerekli ilginin oluşması bakımından Batılılaşma ve laiklik uygulamaları bir zemin yaratmıştır.

Başlangıçta Batılılaşma hareketi Batı'nın her şeyine karşı bir ilginin oluşmasını getirmişti. Ancak 1930'lardan itibaren Batı'nın her şeyine olan aşırı ilgi asimile olma tehlikesini doğurduğundan bu tehlikeye karşı resmi çevreler tarafından bir Türk aydınlanmacılığı öne çıkarılmaya çalışıldı. Fakat bu durum çok fazla sürmeyip, özellikle Atatürk'ün vefatından sonra kesintiye uğramıştı. Batılı anlayışın evrenselliği tezi üzerinden savunulan hümanist anlayış 1930'lu yılların sonlarına doğru ülke gündemine sistematik bir şekilde, bir devlet politikası olarak girmiş ve klasik Yunan ve Latin kaynaklarına daha radikal bir dönüş yaşanmasını getirmişti. Yeni tutumla Atatürk döneminde yeni bir Türk kültürü inşa etmek üzere hümanizma millici/uzlaşmacı bir anlayış için araç olarak görülürken, Atatürk sonrası dönemde hümanizmanın kendisi bizatihi bir amaç olarak belirmişti. İnönü dönemi Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel zamanında yapılan çalışmalar bu doğrultuda olmuştu. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bütün bu faaliyetler, oluşan yerel siyasi iklim gereği son bulmuş ve özellikle dönem içerisinde ortaya çıkan güçlü bir Yunan karşıtlığı ile reformların mimarı olan Hasan Ali Yücel'in başlattığı çalışmalar devlet politikası olarak kesintiye uğramıştır. Bundan sonra hümanizma yönünde farklı düşünürler tarafından dile getirilen farklı hümanist yaklaşımlar söz konusu olmuş ve hümanizma konusunda bir çoğulculuşma yaratmıştır.

Kısaca hümanizm tarihteki farklı dillerde ve başka tarihlerde ortaya çıkarılmış dil ürünlerini anlamak, onları yeniden yorumlamak ve onlarla baş etmeye çalışmak için insanın dil yetisinin devreye sokulması çalışmalarıdır. II. Dünya Savaşı'na ka-

dar bu çalışmalar Batı/Avrupamerkezli bir bakışa sahipti ve hümanist çalışmalar Batı üzerinden yapılmaktaydı. II. Dünya Savaşı sonrası, hümanist çalışmalara ilgi giderek azalmış olmakla birlikte Avrupamerkezli bakışın yanında başka kültürlerde hümanist çalışmalara dâhil olacak bir içerik genişlemesi söz konusu olmuştur. Diğer bir ifadeyle, insani bilimler eskiden antik Yunan ve Latin kültürlerinin üstün klasik metinlerinin incelenmesi şeklinde anlaşılırken; şimdilerde evvelden ihmal edilen ya da hiç adı samı duyulmamış halklar ve kültürlerin de incelenmesini içeren ve onların evrensel düzeyde giderek kabul görmesini sağlayan bir çalışma anlayışa sahip olmuştur.

Kaynakça

- AKKAYA, Bülent; “İnönü Dönemi Kültür Politikalarında Hümanizm”, *History Studies*, Volume 4/1, 2012.
- AKYILDIZ, Kaya; “Mavi Anadoluculuk”, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık-*, 4. Baskı, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- DOĞAN, Mehmet Can; “Yücel” *Dergisinin Fikri ve Edebi Tahlili*, *Gazi Türkiyat*, Sayı 3, Güz 2008.
- ERGÜL, Selim Temo; “Dil, Siyaset ve Edebi Eleştiri Bağlamında Mavi Anadolu Hareketi”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XIX, Eylül 2014.
- HACİİBRAHİMOĞLU, Işıl Çakan; *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.
- KARACASU, Barış; “Mavi Kemalizm-Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk-“, Ed. Ahmet İnel, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Kemalizm-*, 5. Baskı, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- KESKİN, Yusuf; “Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Döneminde Ortaokul-Lise Tarih Programları ve Ders Kitaplarındaki Dönüşüm”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 30, Mayıs-Haziran 2012.
- KONUK, Kader; *Doğu Batı Mimesis -Auerbach Türkiye’de-*, Çev. Can Evren, Metis Yayınları, İstanbul 2013.
- NAUERT, Charles G.; *Avrupa’da Hümanizma Ve Rönesans Kültürü*, Çev. Bahar Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- ÖZÇELEBİ, Betül; “Türk Edebiyatında hümanist Eleştiri Anlayışının Temelleri”, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları-ICANAS, 10-15 Eylül 2007 Ankara, Bildiri Kitabı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- SEZEN, Yünni; *Hümanizm ve Türkiye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005.
- SİNANOĞLU, Suat; *Türk Hümanizmi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988
- ŞAKAR, Akif Şakir; *Kısaca Humanizma ve Doğu’nun Geriliği*, Baha Matbaası, İstanbul, 1960.
- YILDIRIM, Emre; “Erken Cumhuriyet Yılları Milli Kimlik Tartışmaları: Hasan Ali Yücel ve Türkiye’de Hümanizma Arayışları”, *Turkish Studies*, Volume 8/7 Summer 2013.
- ZEKİYAN, Boğos; *Hümanizm (İnsancılık) -Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.

